

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Helena Matič

Mentor: doc.dr. Mitja Velikonja

MIT O FRANJU TUĐMANU

Diplomsko delo

Ljubljana, 2002

KAZALO

UVOD 4

1.MIT 6

1.1 SODOBNI POLITIČNI MIT 8

2. MIT O VODITELJU 9

2.1. OPREDELITEV VODITELJA 11

2.2 PERSPEKTIVE MITA O VODITELJU 12

2.2.1 Avtoriteta 14

2.2.2. Karizma 15

2.3 KULT OSEBNOSTI 16

3. RELIGIJA IN NACIONALIZEM KOT DVA DEJAVNIKA, KI BISTVENO VPLIVATA NA POJAV MITA O VODITELJU 17

3.1 RELIGIJA 17

3.1.1 Religija kot dejavnik nacionalnega povezovanja 18

3.1.2 Rimskokatoliška cerkev na Hrvaškem 19

3.2 NACIONALIZEM 20

3.2.1 Tipi klasifikacije nacionalizmov in njihova umestitev na primeru Hrvaške 22

4. FRANJO TUĐMAN 25

4.1 OBDOBJE MED LETI 1922 IN 1967 25

4.2 OBDOBJE MED LETI 1967 IN 1989 30

4.2.1 »Hrvaška pomlad« 30

4.2.2 »Doba molčeče hrvaške« 32

4.2.3 Leta pred ustanovitvijo HDZ 34

4.3. OBDOBJE PO LETU 1989 35

4.3.1 Ustanovitev HDZ 35

4.3.2. Javna predstavitev HDZ in obdobje pred volitvami 36

4.3.3. Prvi predsednik republike Hrvaške in vstaja kajinskih Srbov 39

4.3.4 Boj Hrvaške za neodvisnost 42

4.3.5 Vpletabje Bosne in Hercegovine v hrvaško politiko 45

5. POLITIČNI SIMBOLI IN JAVNA PODOBA 49

5.1 GRB IN ZASTAVA 50

5.2 PROSLAVE IN ZBOROVANJA 51

5.3 SPOMENIKI 53

5.4 POLITIČNI DISKURZ 53

5.5 POLITIKOVA GRADNJA SAMOPODOBE 54

6. ZAKLJUČEK 57

7. LITERATURA 59

UVOD

Zaradi dogodkov, ki so se v zadnjih letih odvijali na tleh bivše Jugoslavije, sem se globlje zamislila nad dejstvom, kako hitro čas spreminja ideale in resnice, ki so še ne dolgo tega veljale za edine pravilne. Družbena dejstva, ki so se zadnja desetletja oblikovala na podlagi bratstva in enakopravnosti pripadnikov različnih narodov in ver, združenih v eni državi, niso vzdržala pritiskov dolgo zatajevanih želja posameznih narodnih skupnosti po samostojni in neodvisni konstrukciji družbene identitete. Osrednje mesto le-te in stičišče vseh prepričanj ter dolgo nastajajočih resnic pa predstavlja mitologija. Gre torej za neke vrste ogledalo zgodovinske evolucije in sedanosti določene družbe oziroma družbenega segmenta, znotraj katerega se je mit oblikoval. Zelo pomemben element, ki se izoblikuje skorajda v vsaki mitologiji, še posebno v totalitarnih sistemih, pa je mit o voditelju. V toku zgodovine lahko nastopi ugoden trenutek, ko ljudje še posebej potrebujejo »oporo« nekoga, ki mu lahko sledijo. Nekoga, ki jih je sposoben prepričati v lastno superiornost in sposobnost oblikovanja lepše prihodnosti. Takrat se lahko izoblikuje mit o voditelju.

Diplomska naloga je namenjena odkrivanju postopkov in okoliščin, ki botrujejo izoblikovanju zgodovinsko nepozabnega voditelja. Kolikšno vlogo igrajo pri tem njegove osebne lastnosti in zmogljivosti? Je v današnjem času, ko je vgradnja novih simbolnih sistemov s pomočjo medijev lažja, enostavneje zgraditi mit o vodilni osebnosti? Ali pa je morda moderen človek dosegel stopnjo imunosti na vse, kar nosi pridih iracionalnega in neotipljivega? Je možno, da v moderni družbi ni prostora za zgodbe ter verovanja iz preteklosti?

Vse to želim ugotoviti na primeru voditelja dr. Franja Tuđmana, ki je močno vplival na potek nedavne zgodovine hrvaškega naroda. Širil je idejo o hrvaški superiornosti, poskušal je krepiti duh o nacionalni zavednosti hrvaškega naroda, kar pa je žal prignal do takšnih skrajnosti, da so ga ožigosali kot velikega nacionalista, celo fašista. Ne glede na vse njegove slabosti in odlike, pa se je v zadnjih dvanajstih letih okrog imena Franja Tuđmana izoblikoval nov mit, mit o voditelju.

HIPOTEZE

V tej diplomski nalogi želim preveriti predvsem dve hipotezi:

- V določenem obdobju lahko nastopi čas za izoblikovanje novih idealov - na primeru Franja Tuđmana me zanima, kakšni so bili predpogoji za izoblikovanje mita o vrhovnem vodji na področju Hrvaške ter kolikšen je bil njegov lastni doprinos.
- Mitologija nacionalnega voditelja se spreminja, vzorci in metode oblikovanja le-te se razvijajo in posodablajo. Zanima me prisotnost retoričnih, ritualnih in simbolnih sistemov, ki so bili uporabljeni za celovitejšo promocijo obdobja Tuđmanovega predsednikovanja.

STRUKTURA IN METODOLOGIJA

V prvem delu diplomske naloge bom predstavila mit, njegove značilnosti in pomen v današnjem času.

Drugi del je namenjen teoretični opredelitvi mita o voditelju. Opozorila bom na najpomembnejše dejavnike, ki vplivajo na oboževanje vodje, osvetlila štiri perspektive mita in razčlenila pojem kulta.

Nacionalizem in religijo bom predstavila v tretjem delu, s posebnim poudarkom na nacionalni zavesti Hrvatov in pomenu katoliške cerkve na Hrvaškem.

Četrty del je namenjen pregledu življenja Franje Tuđmana, ki ga bom razdelila v tri smiselne celote. Prvi del je namenjen njegovemu življenju do prekinitve funkcije predsednika Zgodovinskega inštituta, drugi del prikazuje obdobje do nastopa vodilne funkcije v HDZ, tretji del pa zajema začetno obdobje Tuđmanovega predsednikovanja. Poteka vojne in povojnega obdobja ne bom obravnavala, osredotočila se bom predvsem na pogoje, ki so mit o Franju Tuđmanu sploh omogočili, in kronološko osvetlila spreminjanje političnih prepričanj in idej, ki jih je zagovarjal. Poskušala bom prikazati tudi njegove največje politične zmote in koriti za hrvaški narod.

Peto poglavje je namenjeno obrazložitvi pomena in načina uporabe promocijskih orodij, pri čemer ne bom namenjala posebne pozornosti množičnim medijem oziroma vsebinam, ki jih le-ti širijo. Osredotočila se bom na uporabo simbolike, retorike in načine javnega nastopanja

(oziroma predstavljanja v javnosti) prvega hrvaškega predsednika. V zaključku bom podrobneje predstavila rezultate.

Postavljene hipoteze bom preverila teoretično, z uporabo sekundarnih virov, posebno pozornost bom namenila monografijam, biografijam, časopisnim člankom in internetnim stranem.

1. MIT

Beseda mythos izvira iz grškega jezika in označuje dojemanje sveta in življenja na splošno, ki se bistveno razlikuje od današnjega filozofsko in znanstveno zasnovanega razumevanja človeka in njegovega položaja v družbi (Đurić, 1989: 27). Prvotno, v času arhaične družbe, je mit predstavljal sveto zgodbo, ki je opisovala dogodke iz »fiktivnih« časov, začetkov človeštva (Eliade, 1970: 9). Vnašal je neko iracionalno komponento bajeslovnih razsežnosti v resničnost, v katero racionalen, sodoben človek dvomi. Prav zaradi starodavnega, okleščene dojemanja, ki pomena mita ne zajame v celoti, se dandanes mit pogosto napačno interpretira. Enači se s fikcijo, prinaša nekaj neresničnega, iracionalnega, starodavnega. Ob tem pa se pozablja, da v mitu ni smiselno govoriti o resnici, ker neresnice ni (Slavujević, 1986: 13). Resnica torej ne predstavlja kriterija mita: pomembneje je preprečiti sum vanj, ne pa ga dokazovati. Mit mora pridobiti avtoriteto na podlagi brezpogojnega verovanja in ne dokazovanja oziroma tehtanja njegove resničnosti v danem zgodovinskem okolju in trenutku, na katerega se veže (Velikonja, 1996A: 59).

Ustvarjanje mita tako ne poteka le na intelektualni ravni in ne zajema nekega dokazovalnega postopka, ki bi okrepil njegovo avtoriteto. Nastane iz močnih emocij ljudi in potreb družbe po globlji osmislitvi določenega kulturnega ali družbenega elementa in ponuja celostni pogled na svet, saj so v njem združeni funkcionalni, kognitivni in čustveni elementi, zaradi česar je njegova zavest vseprisotna (Kolakowski, 1989: 45). Dejansko se lahko udejanji v vseh plasteh družbenega ali zgodovinskega kontinuuma in bistveno zaznamuje vsakega posameznika posebej in družbo v celoti.

Bistvo mita ni definirano samo po sebi, temveč se prilagaja družbenim in zgodovinskim smernicam, saj ne obstaja sam zase, temveč v povezavi z družbo, kulturo, v kateri se je razvil. Postane živ organizem, ki se spreminja in razvija skozi čas, postane osnovni element ljudske kulture (Eliade, 1970: 22). Kljub spremenjenim oblikam pa še vedno predstavlja enega pomembnejših konstruktov sodobnih družb. Po Nietzschejevem mišljenju ima vsaka velika kultura »horizont, obkrožen z mitom«. Ne obstaja kultura brez mitskega zaledja, saj bi brez mita »vsaka kultura izgubila svojo naravno ustvarjalno moč« (Đurić: 1989, 14). Poleg tega ni več omejen zgolj na nekaj nenavadnega, nevsakdanjega, pač pa predstavlja določen način življenja, kolektivno izkušnjo (Đurić, 1989: 29). Svet realnosti, ki ga živimo, tako postane

mitska realnost (Kolakowski, 1989: 41); celotno družbeno dogajanje in življenje posameznika znotraj nje se kot zrealna slika prikaže skozi mit.

Povzamemo lahko, da je mit najbolj nelogičen, nedoumljiv in nasprotujoč si element neke kulture (Cassirer, 1972: 65), ki ga lahko razlagamo s številnih gledišč. Neke prave, vseobsegajoče definicije ni; vendar gotovo velja, da je za analizo družbe in posameznikov, ki jo sooblikujejo nujno potreben, saj zajema njeno zgodovino, prihodnost ter »pripoved o nadaljnjih usodnih, daljnosežnih dogodkih, ki skupnost obvladujejo tudi sedaj« (Velikonja, 1996A: 23). Predstavlja torej tisti integrativen del kulture, ki ovrednoti in poveže tradicijo s sedanjostjo in zavzame nezamenljiv del družbe, ki vanj veruje.

1.1 SODOBNI POLITIČNI MIT

Do rojstva političnega mita pride v trenutku, ko se družbena travma – krizna situacija in pomanjkanje – preobrazi v psihično, osebno. Usoda družbe, nacije ali države postane posameznikova subjektivna usoda. Pojavi se mehanizem zamenjave splošnega z osebnim. Splošno postane v mitskem diskurzu edina veljavna, dovoljena osebna identifikacija. Meja med zasebnim in javnim se zabriše, posameznik se »pozunanji« (Velikonja, 1996A: 22). Svet, ki ga obdaja, postane edina smernica subjektivnega mišljenja in emocij.

Ta pojav je znak globoke krize modernega sveta, težkega položaja, v katerem se je znašel moderen človek. Potreba po mitu se večja premo sorazmerno s kočljivostjo in brezupom situacije v kateri se družba nahaja. Takrat, ko zataji zmožnost kritičnega mišljenja, se pojavi potreba po veri v čudež, ki ga prinaša mit (Cassirer v Đurić, 1989: 105). Politični miti v družbi zasedejo osrednje mesto, jedro ideologije (Slavujević, 1986: 37). Predstavljajo najvišjo in hkrati samoumevno resnico za tistega, ki vanje veruje in istočasno laž za vse druge. Mit je nekaj relativnega, konstruiranega in ne obstajajo enako za vse. Njegova moč ni v odkrivanju neke absolutne, objektivne resnice, pač pa v usmerjanjuemocij ljudi, kar doprinese k nadzoru nad njihovim obnašanjem. Utrjuje vero v nov, bolje vzpostavljen svet. Teži k spremembi obstoječega stanja oziroma nezadovoljive situacije, kar doseže s pomočjo borbe in vere v lepšo prihodnost (Đurić, 1989: 122). Obstoj mita je torej vseobsegajoč, vendar pa se ga zaradi trdne zasidranosti in prepletenosti z ostalimi kritično pomembnimi elementi družbe ljudje pogosto sploh ne zavedajo.

Georges Sorel pa je dojel mit kot politično sredstvo, s pomočjo katerega je mogoče vplivati na ljudske množice. Pomembnost mita naj bi bila po mišljenju določenih avtorjev tako zreducirana zgolj na peščico vladajoče elite. Celoten pomen gradnje mita, kot ene izmed bistvenih substanc vsake kulture, bi izginil, nadomestila bi ga »okleščena« instanca; manipulacija in prisila močnejše manjšine nad vodljivo večino.

Nastajanja kakršnih koli bajeslovnih sistemov torej ne gre razumeti zgolj v smislu zarote vladajoče elite, orodja, s pomočjo katerega se zviti politiki dokopljejo do moči (Velikonja, 1996A: 27). Dejstvo je, da nobena institucija ne more temeljiti izključno na laži, saj na ta način nikakor ne bi mogla obstajati. Če bi celoten pomen sodobnega mita zreducirali zgolj na prefinjeno igro, zavestno manipulacijo z naivnimi množicami, bi izgubili bistveni del mita. »Enostavno naj bi šlo za dirigirano indoktriniranje in poneumljanje naslovnikov. Takšna logika privede do infantilnega pojmovanja politike in mitologije kot zarote elit proti večini, do piramidnega odnosa vpliva in moči« (Velikonja, 1996A: 27).

Političen mit predstavlja relativno nov pojem, ki doslej še ni bil raziskan z vso pozornostjo, ki si jo zasluži, saj je govora o stvari, ki vedno znova nastaja, se menja, prestrukturira in prikriva (Slavujević, 1986: 30). Ta pojem se je razvijal skladno s časom in potrebami, v njem pa je zajet tako košček zgodovinske evolucije določene kulture kot želja in volja zainteresirane sedanosti.

2. MIT O VODITELJU

Mita o voditelju ne moremo obravnavati enodimenzionalno, zgolj s strani osebnostnih, subjektivnih karakteristik, zato moramo biti pri obravnavanju vseh razsežnosti tega pojma še posebej natančni in pozorni na dva problema, ki se lahko pojavita. Prva nevarnost se pojavlja ob pretiravanju pri ocenjevanju pomembnosti neke osebnosti v določenem času in prostoru. Povečevanje pozitivne vloge osebnega dejavnika v zgodovini pomeni naslanjanje kultu voditelja, tolmačenje, da je neki režim ali gibanje osebno delo, zasebni projekt, izključno zasluga enega, izrednega posameznika. Druga nevarnost pa se skriva v skrajnosti, ki poudarja, da se moč subjektivnega dejavnika v družbi odvija zgolj po neosebni, objektivni zakonitosti. Tudi velike osebnosti naj bi bile le odraz delovanja nekih globljih, od njih neodvisnih procesov ekonomskega, civilizacijskega, itn. razvoja (Velikonja, 1996B: 809).

Analizo mita posameznega voditelja je zato potrebno razvijati vzporedno in sočasno z analizo konkretnega družbeno-zgodovinskega in političnega stanja. K razvoju oboževanja voditelja lahko prispeva paleta različnih dejavnikov, brez katerih mit o voditelju ne bi mogel nastati in se ohraniti.

Prvi izmed teh dejavnikov je težnja po koncentraciji politične in družbene moči na vrhu, torej izvršne oblasti. Ta dejavnik je močno prepleten z drugim dejavnikom - dejstvom, da se mit o vodilni osebnosti najlažje razvije v okoljih z manj razvito demokratično tradicijo, s pomanjkanjem zavezujočih proceduralnih postopkov, s prevladujočo avtoritarno politično prakso, kjer se pogosto pojavljajo zahteve po radikalnejših rešitvah in podrejenosti državni oblasti.

Tretji dejavnik, ki močno pripomore k oblikovanju oboževanja voditelja, je dejstvo, da je karizmatična oblast voditelja pogosto odgovor na daljše ali krajše obdobje krize v družbi, razkroja prejšnjega režima.

Prav tako pomemben dejavnik je tudi vera, zlasti »sekularizacije krščanskega prepričanja o odrešitvi, sprejemljivosti za različne mesijanske vizije« (Velikonja: 1996B, 814). Mnogi diktatorski voditelji naj bi bili poslani od Boga, da bi po *poti Previdnosti* vodili svoj narod (Velikonja, 1996B: 814). Religija tako še dodatno podkrepi voditeljevo legitimnost in upravičenost za nastop pomembne vloge »odrešenika«.

Velik pomen ima tudi tradicija, ki jo je mogoče opaziti pod pretiranimi predstavami o novem, kar pomeni, da kljub vsem novostim ostajajo neke mitske stalnice, v novih - ideoloških preoblekah.

Da voditelj lahko uveljavi svojo moč in jo udejanji v obliki oboževanja, je množična podpora v tistem sloju prebivalstva, ki predstavlja ciljno populacijo, nujno potrebna. To dejstvo nas privede do zadnjega dejavnika vplivanja, to je propaganda. Razvoj komunikacijskih tehnik in praks je v zadnjih desetletjih omogočil (in tudi spremenil) učinkovito politično prakso. Raven zavedanja posredovanih idej, ritualov in simbolov je postala višja in lažje dostopna širši množici ljudi. Vendar pa ne smemo pozabiti, da je voditelj tisti, ki (tudi zaradi svojih specifičnih osebnostnih lastnosti) te dejavnike, možnosti in pogoje zaostri, izrabi in izkoristi (Velikonja, 1996B: 813).

2.1. OPREDELITEV VODITELJA

Verovanje v pojav velikega heroja, voditelja, predstavlja osnovni del mitologije totalitarizma; sistema, ki temelji na idealni podobi družbe brez razcepa (Velikonja, 1996A: 34). Voditelj pa predstavlja poosebljenje takšne družbe. Predstavlja izraz moči naroda, ki je tesno povezan z mitskimi silami, hkrati pa zagotavlja funkcionalno regulacijo odnosov med posamezniki in skupinami, ki v okviru stremljenja k enotni družbi opravljajo svoje specifične vloge (Slavujević, 1986: 122).

Voditelja v totalitarističnem sistemu odlikuje dejstvo, da se v dobi stiske in zahteve skupine po spremembi »predstavi« kot rešitelj. Stori, kar zahteva »klic krvi, etnične meje, civilizacijsko poslanstvo, razredni cilj, odprti grobovi, nacionalni interes, zakon zgodovine ali božja volja; svoje varovance želi privedi v zeleno in zahtevano novo stopnjo« (Velikonja, 1996A: 69). Ko trenutno stanje postane nevzdržno, ko »kolektivna želja doseže nezadržno moč, to je v trenutku, ko ni več upanja, da bi se uresničila po običajni, naravni poti ... sta vse, kar ostane, mitska moč in avtoriteta vodje; njegova volja pa postane najvišji zakon« (Cassirer, 1972: 274). Voditelj postane najvišja instanca, skozenj se zrcali podoba celotne družbe in vsakega posameznika posebej. Predstavlja osrednjo komponento, najvišjo avtoriteto znotraj nove, brezkonfliktne enotne države, naroda oziroma skupnosti. Vodja v totalitarnem sistemu

postane torej tisti bistveni del družbe, ki nakaže in poveže smernice gibanja znotraj heterogene družbe, s pomočjo česar doseže večjo enotnost. Ta enotnost (in z njo povezana pripadnost posameznika družbi kot organizmu ter voditelju, okoli katerega se akumulirajo vse želje in potrebe) pa je bistvo totalitarnega sistema ali kot je že Slavujević zapisal za novejši nacionalni mit – »mit o narodu kot organski enotnosti je izvrsten alibi totalitarni državi« (Slavujević, 1986: 97).

Voditelj tako sprejme vlogo vseмогоčnega očeta, vsevednega boga, nedotakljive instance, samovoljnega diktatorja, povsod prisotnega kontrolorja, nezmotljivega sodnika, pred katerim je treba klečeplaziti, saj strah in občudovanje zahtevata brezpogojno vdanost (Brajša, 1978: 156). Nase prevzame konstelacijo celotne dotedanje zgodovine in se prikaže kot napovedani odrešenik, ki mu je potrebno poslušno slediti. Pride do pojava heroizacije, »preobrazbe« v višje božansko bitje, okrog katerega se izoblikuje mit, in prav s pomočjo teh človeku podobnih a vseeno nadnaravnih moči postopno nastane vizija človekove vseмогоčne skupnosti onkraj indiferentne narave (Velikonja, 1996A: 35).

2.2 PERSPEKTIVE MITA O VODITELJU

V mit o voditelju so spretno vpletene in učinkovito povezane različne perspektive. Najpomembnejše so božja, znanstvena, zgodovinska in osebna.

Durkheim zatrjuje, da so občutja, ki jih ljudem vzbujaajo osebe na visokih položajih, zelo podobna religioznim (Velikonja, 1996: 36). Že v davni preteklosti so vladarje enačili z bogovi, jih imeli za »božje miljence«. Njihova oblast naj bi izhajala neposredno od boga, zato so bili tudi sami po božje čaščeni, volja prvega naj bi bila tudi volja drugega (Velikonja, 1996: 36); kar se je do določene mere ohranilo vse do danes. Voditeljev vseobsegajoč in vedno prisoten vpliv ima božanske razsežnosti, saj se njegovi volji in obstoju ne oporeka, pač pa se ju pokorno in brezkompromisno spoštuje.

Voditelja vedno odlikuje tudi znanstveni um, predstavljen je kot vrhunski mislec, znanstvenik, pronicljiv teoretik in praktik svojih idej. Številne raziskave so pokazale, da imajo voditelji nekoliko višjo inteligentnost in nekatere druge sposobnosti, zlasti besedne (Pečjak, 1995: 59). Poleg borca in heroja tako v sebi združuje tudi učitelja (Velikonja, 1996A: 39). Tu

se znova ponuja primerjava z religijo, božanskostjo, saj je sam Sin božji – Jezus Kristus – poleg »borbe« za pravico posedoval tudi izjemne učiteljske sposobnosti.

Voditelj je povezan z največjimi osebnostmi nacionalne in tudi širše zgodovine. Nekateri voditelji naj bi tako celo utelešali stare narodne tradicije oziroma privzemajo geste in podobe iz življenja svojih velikih vzornikov (Velikonja, 1996: 41). S pomočjo že ustaljenih vzorcev nacionalne in religiozne identitete si novi voditelj pribori edine zasluge za lepšo in tako dolgo pričakovano prihodnost. Pridobi si položaj nezmotljivega, avtonomnega individualista, ki usmerja, diktira in katerega genialnost nikoli ne zataji.

Četrta, bistvena perspektiva mita o voditelju, pa je osebna. Le-to je tudi najtežje definirati in posplošiti na neko vsesplošno veljavno teorijo. Poleg velikih umskih sposobnosti naj bi vodjo odlikovale tudi neomejene duhovne in organizacijske sposobnosti (Velikonja, 1996A: 43). Predvsem pa vodja poseduje ideje za uresničitev skupnih ciljev, te ideje pa predstavljajo družbeni konsenz. Skupnost, ki se je voditelju voljna podrejata, na ta način zadovolji potrebo po pripadanju in zaupanju. Meje med osebnim in javnim se zabrišejo, posamezniki pa za svoja dejanja niso več odgovorni; vse je delo družbe (Velikonja, 1996: 70).

K osebni perspektivi mita o voditelju lahko prištevamo tudi neke splošne osebnostne lastnosti, ki se najbolj pogosto pojavljajo ob fenomenu voditelja. Machiavelli med najpomembnejše lastnosti uspešnega politika uvršča cinizem, prevarantstvo, laž, goljufijo in izkoriščanje. Trdi da je za vladarja veliko bolje, da se ga bojijo, kot da ga imajo radi (Machiavelli, 1990: 61). Vse te negativne lastnosti so najbolj razvidne v obdobju krize, ki jo generira režim na oblasti, tako da povzroči zmedo, ugibanja in razna sumničenja, pozneje pa se lahko izkaže pri razreševanju te krize in posledično potrdi svojo lastno legitimnost, pri čemer gre za očitno zavajanje (Velikonja, 1996: 81). Vse lastnosti velikih voditeljev pa le niso slabe - po besedah Uletove se med drugim odlikujejo s samozavestjo, izdelano samopodobo, stabilno strukturo osebnosti, senzibilnostjo, komunikativnostjo, dominantnostjo in empatijo (Ule, 2000: 386). Zmožnost vživljanja voditelju omogoča lažjo promocijo in izgradnjo lastne identitete, kar privede do višje stopnje moči oziroma oblasti. Le-to pa se lahko vzdržuje prav s pomočjo avtoritete in karizme, saj se avtoriteta karizmatičnega voditelja ne vzpostavi zgolj zaradi njegove moči na družbenem prizorišču, ampak tudi zaradi njegovih izjemnih osebnih zmožnosti, karizme. Prav ti dve najpomembnejši osebnostni karakteristiki, avtoriteto in karizmo, je dodobra obdelal Weber v svojem delu Teorija socialne in ekonomske organizacije.

2.2.1 Avtoriteta

Avtoriteta izvira iz latinske besede *auctoritas* in pomeni poroštvo, jamstvo, veljavnost, moč, oblast; gre za sposobnost določene osebe, organa ali skupine, da brez dokazovanja ali uporabe neposredne sile vpliva na druge ljudi (Sruk, 1995: 28). Izpolnjuje vsak družbeni odnos, ki sloni na podrejenosti in nadrejenosti, zato predstavlja eno od osrednjih kategorij političnega in pravnega sistema (Tadić, 1987: 13).

Avtoritarno osebnost odlikujejo strogi konformizem, sistem tradicionalnih vrednot, zaupanje in poslušnost podrejenih ter gledanje na svet izrazito črno-belo. Čedalje redkeje je lastnost take osebnosti izredna pojavnost močne in samostojne osebnosti. Glavni karakteristiki postaneta moralna in psihološka negotovost, posebno če živi v obdobju negotove politične situacije. Moč takšne avtoritete temelji na grožnji s silo in njeni uporabi. Do mitološkega oboževanja avtoritete pride vedno tam, kjer osamljena množica v svojem vodji odkrije mesijo, rešitelja iz eksistenčne krize (Tadić, 1987: 60).

Tako pri Tadiću kot tudi pri Sruku je mogoče zaslediti dve vrsti avtoritet: iracionalno in racionalno. Racionalna avtoriteta je tista, ki jo oseba doseže zavoľjo svojega znanja (Tadić, 1987: 87), ko govorimo o vplivu na soljudi zaradi njihovega spoštovanja, globokega prepričanja v poštenost osebe, ki je nosilka avtoritete. Pri iracionalni pa je mogoče zaslediti nasprotno - da se ne opira na moč argumenta, temveč na prisilo in manipulacijo (Sruk, 1995: 25), slepo zaupanje množice, opazno je tudi izmikanje racionalni kontroli in možnosti kritičnega verovanja (Tadić, 1987: 87).

Weber pa loči tri tipe avtoritete: racionalno-legalno, tradicionalno in karizmatično. Prvi tip avtoritete je utemeljen na racionalni osnovi, uzakonjena je v brezosebnih pravilih. Predstavlja nadzor na osnovi znanja. Drugi tip se pojavlja predvsem v predmodernih družbah in se naslanja na tradicijo. Izvajanje avtoritete temelji na osebni pripadnosti, ki je vzpostavljena z osnovnim procesom učenja. Torej se za razliko od racionalno-legalnega tipa avtoriteta vzpostavi na osebni ravni spoštovanja in pripadnosti in ne s pomočjo uzakonjenja brezosebnih pravil. Tretji tip – karizmatična avtoriteta sloni na svetem, heroičnem, vrhunsko sugestivnemu karakterju osebnosti, ki je nosilec avtoritete (Weber, 1976: 87).

2.2.2. *Karizma*

Karizma izhaja iz grške besede *harisma* in pomeni milost, dar (Sruk, 1995: 149). Predstavlja določeno kvaliteto osebnosti, zaradi katere ta oseba bistveno izstopa iz povprečne množice in se predstavlja kot »nadnaravna«, vzvišena. Ta kvaliteta nosi pridih božanskosti in prav zaradi nje se oseba lahko »proslavi« kot vrhovni, neponovljivi voditelj (Weber, 1976: 358-359). Karizma je najbolj opazna predvsem v revolucionarnem, prehodnem obdobju, ko obstoječi red ne zmore več zadovoljevati novo nastalih potreb (Đurić, 1987: 180). Najmočnejše »zasije« in izstopa takrat, ko je zmeda množice največja in kolektivna potreba po »boljših časih« naraste do te mere, da jo je mogoče zadovoljiti le s pomočjo radikalnih potez osebe, ki ji je mogoče zaupati.

Vendar pa karizma ne temelji le na osebnih lastnostih posameznika, pač pa je ustvarjena, proizvedena skozi propagando. Uporabljajo se različne tehnike apeliranja na emocije množic, voditelj je predstavljen na način, ki ga odmika od povprečnega človeka. Njegov položaj, njegovo mišljenje, celotna vizualna podoba poudarja oziroma ustvarja karizmo, ki se ji množica ne more upreti.

Karizmatična oblast se gradi na veri množice v nadnaravne sposobnosti voditelja, kar mu daje pravico in dolžnost, da vpliva na stvari, ki se tičejo celotne družbe. Najčistejše oblike takšne oblasti so preroška, oblast vojnih herojev in demagogov. Navdih za vodstvo in "božanske" lastnosti so voditelju dane naravnost od boga; zato tudi njegova vladavina obstaja samo tako dolgo, dokler ga bog ne zapusti oziroma dokler množice, ki jih usmerja, ne izgubijo vere v njegovo vojaško in osebnostno sposobnost (Weber v Đurić, 1987: 366). Karizma (za razliko od avtoritete) torej vsebuje tudi religiozno konotacijo, kar še poveča njeno misterioznost, neulovljivost in težavnost stroge umestitve v družbeno okolje.

2.3 KULT

Kult je najmanj jasno institucionalizirana, fluidna in amorfna oblika verske skupnosti oziroma gibanja. Dovolj je sprejetje naukov, ki jih določen kult podaja, in že lahko govorimo o sprejetju kulta. Formalno vodstvo kulta pogosto ni jasno definirano, zato so tu možnosti za vsiljevanje karizmatičnih posameznikov največje (Flere, 1995: 95).

Kult je tesno povezan z mitom - ni mita brez kulta in obratno. Kadar govorimo o mitu osebnosti, tako ne moremo mimo kulta osebnosti. Kult predstavlja realistično-ceremonialno dimenzijo mita. Izvaja se skozi ritual in prav ta ceremonialni del predstavlja kult (Đurić, 1989: 30). Človek, ki doživi religiozen občutek odvisnosti, se mora neizogibno obrniti h kultu. K temu ga ne sili neko ciljno – racionalno, preračunljivo – delovanje, pač pa želja po čaščenju višjega, božanskega. Na ta način se izpove zvestoba in slepa zaverovanost v čaščeno osebo oziroma skupino.

Čeprav moderen človek ne odstopa od svoje racionalne komponente in zato strogo zavrača vse, kar je iracionalnega, se čaščenje kulta pojavlja še danes. Sicer je res, da sedaj ljudje ne verjamejo več v naravno magijo, čarovnijo, kakor je veljalo v starih arhaičnih časih, vendar pa so verovanja še vedno prisotna (Cassirer, 1972: 274). Ker ima verovanje v kult pri sodobnem človeku še vedno prizvok iracionalnosti, le-ta svoj notranji konflikt razreši tako, da za svoja verovanja išče razloge in ustvarja teorije, s pomočjo katerih uresničuje svojo vero (Cassirer, 1972: 274). Ostaja pa dejstvo, da se kult osebnosti najlažje izoblikuje v kriznih situacijah (Pečjak, 1995: 62), ko je potreba po vodenju, usmerjanju in blagodejnemu občutku največja. Veliki vodja prevzame nase vsa tveganja, izgradnjo političnih in socialnih komponent, kar ga s pomočjo sodobnih zmožnosti izkoriščanja propagande postavi na piedestal, s katerega lahko vodi in usmerja ljudstvo.

V propagandi je kult osebnosti definiran kot slavljenje in povzdigovanje neke osebnosti na raven boga, polboga, nadčloveka ali genija - in se zelo pogosto uporablja. Vsakršne družbene uspehe se pripisuje voditelju, vse ostale dejavnike se zapostavlja. Prav takšno precenjevanje določene osebe ni smiselno, saj na ta način ne samo degradiramo vlogo celotne družbe, temveč ji pripišemo »čredni« nagon, ki jo usmerja in ji pomaga pri preživetju. Kult osebnosti je sestavni del življenja tudi v sodobnih demokratičnih družbah in bo to najverjetneje ostal še naprej.

3. RELIGIJA IN NACIONALIZEM KOT DVA DEJAVNIKA, KI BISTVENO VPLIVATA NA POJAV MITA O VODITELJU

Že iz zgodnjega obdobja družbe je razvidno, da je imela religija (in z njo povezani rituali) velik učinek na povezovanje določene družbe, omogočala pa je tudi določen nadzor nad skupnostjo. V moderni dobi je to funkcijo do neke mere prevzel nacionalizem, ki se je izoblikoval kot odgovor na novo nastale tvorbe – države in narode. Eno najbolj tipičnih obeležij moderne dobe je oboževanje nove nacionalne države. Primarno, predvsem religijsko, pripadnost je zamenjala nacionalna, vernika je izpodrinil državljani (Velikonja, 1996A, 65).

Vendar pa lahko tudi religija močno vpliva na oblikovanje in utrjevanje nacionalne zavesti, kar se je na primeru Hrvaške tudi dejansko zgodilo. V nadaljevanju sledi teoretična razlaga pojmov nacionalizem in religija ter njuna dejanska umestitev in vpliv na konkretnem primeru – Hrvaške.

3.1. RELIGIJA

Beseda religija izhaja iz latinskega glagola *religare* in pomeni »povezati se«, kar že samo napeljuje na njeno bistvo; povezanost med ljudmi (soverniki) in bogom. Vendar pa pojem religije zajema veliko več, tako da neka splošno veljavna opredelitev sploh ne obstaja. Religijo je mogoče zaslediti že v zgodnjih začetkih človeštva, skozi zgodovino pa je bistveno vplivala na oblikovanje različnih skupnosti. Avtorji se nagibajo k različnim definicijam, ki bolj ali manj podrobno zajemajo poglobitni pomen religije. Nekateri se v teorijah bolj posvečajo pojavu religije s stališča posameznika, drugi jo obravnavajo kot družbeni pojav.

Eden izmed zornih kotov jo predstavlja kot sklop specifičnih reakcij - posebnih »odgovorov« človeka - na nekatere temeljne eksistencialne probleme individualnega in družbenega življenja, v njih temelječe stiske, tesnobe, nelagodja, nezadovoljstva (Smrke, 1996: 9). Religijo predstavljajo številne lastnosti: verovanje v nadnaravna bitja, kompleksen pogled na svet (ki vsebuje razlago smisla človekovega življenja), moralni kodeks, vera v posmrtno življenje, molitev, rituali, sveti objekti, razodete resnice, strahospoštovanje in še marsikaj (Smrke, 2000: 29). Kerševan opredeljuje religijo predvsem kot dvopolni sistem sovplivanja; na eni strani se pojavi problem, nerešljiva situacija, ki je v družbi definirana kot

zadnja, neobvladljiva, nasproti nje pa se vzpostavi specifično strukturiran simbolni sistem, ki proizvaja religiozni učinek (Kerševan, 1975: 157). Durkheim jo je opredelil kot kolektivno družbeno dejstvo. »Religija je močno povezan sistem verovanj in običajev, ki se nanašajo na svete stvari; je sistem verovanj in običajev, ki svoje pripadnike zbližuje v isto moralno skupino, ki se imenuje cerkev« (Durkheim, 1982: 44). Cerkev pa predstavlja organizirano versko skupino, sestavljeno iz vernikov, ki svojo religijo izoblikujejo na podlagi točno preverjenih dogem in izvajajo obrede, ki jih določa cerkev (Smrke, 2000: 64).

3.1.1. Religija kot dejavnik nacionalnega povezovanja

Religija se je v določenih družbah močno povezala s pojmom nacionalne zavesti. Pri narodih, ki so izkusili ogroženost s strani drugih nacionalnih skupin, še posebej tistih, ki so bile druge vere oz. veroizpovedi, se je pojavila močna nuja po oblikovanju in ohranjanju lastne nacionalne in verske identitete. Vera v določeni državi, posebno če gre za dominantno religijsko usmeritev, lahko postane neke vrste nacionalna vera; boj za lastno državo in narod postane hkrati tudi boj za boga in obratno. Religija tako prevzame bistveno vlogo v oblikovanju nacionalne mitologije oziroma različnih političnih mitov, cerkev pa postane njihov medij (Velikonja, 1996C: 59). Tudi sama cerkvena oblast podpira takšen družbeni in politični položaj, ki ji zagotavlja boljše mesto v družbi oziroma dominantno vlogo v njej (Mojzes v Velikonja, 1996: 56).

Religija je torej lahko z vsemi kategorijami, simboli, obredi, vrednotami in normami vključena v nacionalne ideologije (Kerševan, 1987: 813). Možnosti za vključevanje v nacionalno ideologijo, pa so različne:

- Nacionalna ideologija se konstituirala brez navzočnosti religioznih in cerkvenih sestavin ali celo kot protireligiozna oz. proticerkvena ideologija.
- Religiozne vsebine so vključene kot prirejene za nacionalne (lahko je tudi obratno - da cerkvena religija vključuje elemente nacionalne ideologije).
- Cerkvena religija lahko postane nacionalna ideologija tako, da cerkev zavzame položaj bistvenega nosileca take nacionalne ideologije (Kerševan, 1987: 813).

Spretni politiki so pod krinko vere pogosto zlorabljali verska čustva ljudi za nacionalna povezovanja, kar je še posebno razvidno na področjih, kjer se prepleta več ver - in Balkan

predstavlja eno izmed takšnih področij. Na Balkanu se prepletajo pravoslavna, rimskokatoliška in muslimanska vera, poleg tega je na tem področju veliko številu ateistov. Tu so bile razmere za oblikovanje in utrjevanje nacionalnih odnosov na osnovi vere še posebno ugodne. Vera je (na področju bivše Jugoslavije) postala pomembna točka stičišča in razlik med narodi. Pojavila se je potreba po povezavi cerkve s procesom krepitve narodne identite, s čimer je bil še močnejše zavrnejen pretekli, »transjugoslovanski« način oblikovanja identitete.

3.1.2 Rimskokatoliška cerkev na Hrvaškem

Kršćanstvo se je med Hrvate začelo širiti med 7. in 8. stoletjem. Širilo se je predvsem iz bizantinskih mest Jadranskega morja, kjer sta se prepletala latinski in grški jezik, kakor tudi zahodno (katoliško) in vzhodno (pravoslavno) bogoslužje. Hrvatje so bili zato pokristjanjeni tako s strani Bizanca kot tudi Rima. Pozneje - v 9. stoletju - ko so nadzor nad večjim področjem Hrvaške prevzeli Franki, se je vzhodna (pravoslavna) vera umaknila rimokatoliški (Macan, 1971: 19).

Skozi stoletja sta se pomen in moč cerkve močno spreminjala, eden ključnih trenutkov za povzdigovanje katoliške cerkve na Hrvaškem pa je predstavljal boj nadškofa, pozneje kardinala Alojzije Stepinca. Leta 1945 je ta nadškof zavrnil Titovo zamisel o nacionalni jugoslovanski cerkvi, kar ga je privedlo v konflikt s tedanjo oblastjo. Ker se nikakor ni želel upogniti željam oblasti, so ga kot izdajalca aretirali in obsodili na 16 let zapora. S svojim pogumom in zvestobo - tako Vatikanu kot tudi svojemu narodu - je kot simbol brezmadežnega svetnika ter trpečega mučenika v hrvaški zgodovini zavzel mesto enega največjih Hrvatov, nacionalnega in katoliškega junaka (Pirjevec, 1995: 167)

V obdobju po drugi svetovni vojni je bila cerkev (v Jugoslaviji) potisnjena v stran. Pomembnejšo vlogo na Hrvaškem je prevzela šele po letu 1971,¹ ko je zasedla mesto edine ustanova, s katero se je lahko poosebila nacionalna zavest Hrvatov. Postala je – celo bolj, kot bi ji lahko bilo ljubo – narodna predstavnic hrvaštva². Pozneje si je cerkev, med drugim tudi

¹ Leto 1971 je za Hrvaško predstavljalo prelomno leto, saj je Tito tedaj zatrl nacionalistično gibanje, ki se je izoblikovalo na Hrvaškem. Tako je rimskokatoliška cerkev (ki se ravno tako ni »vklapljalala« v strukturo komunistične ideologije) predstavljala edino institucijo, ki je krepila hrvaško nacionalno identiteto.

² Kmalu po osamosvojitvi Hrvaške je zagrebški nadškof, poznejši kardinal Kuharić, zavzel distanco do Tuđmana in glasno skritiziral Tuđmanovo politiko do BiH. Cerkev v nobenem primeru ni želela predstavljati legitimacije Tuđmanovi »osvajalni« politiki. Več o tem v poglavju

zaradi položaja v letu 1971, uspela ustvariti širok maneverski prostor; s pomočjo množičnih manifestacij se je tesno povezala in prepletla z nacionalno ideologijo (Meier, 1996: 38).

V novi Republiki Hrvaški je zavzela pomembno vlogo povezovanja in predstavljanja Hrvatov v svetu - kot pravovernih katolikov. Hkrati pa je predstavlja močno komponento identifikacije. Razvilo se je verovanje v neločljivo povezanost Hrvatov in katolištva ter avtohtonosti in zlitosti le-tega z narodom (Velikonja, 1996C: 62). Poleg tega pa je prav katoliška vera predstavljala eno izmed »otipljivih« razlik med Hrvati in Srbi (le-ti so predstavniki pravoslavne vere), kar je izkoristila propaganda, ki je krepila hrvaško nacionalno samozavest in diskurz t.i. stoletnega srbo-hrvaškega spora.

3. 2 NACIONALIZEM

»Narod ni le vsota živečih posameznikov, niti instrument strank za njihove cilje, ampak organizem, ki vsebuje neomejene serije generacij, v katerih so posamezniki le minljivi elementi; to je najvišja sinteza vseh materialnih in nematerialnih vrednosti rase« (Rimski kongres fašistične stranke, 1921 v Velikonja, 1996: 50). Kot ideologija in politična praksa je nacionalizem povezan z zgodovinskimi okoliščinami. Je nosilec družbenih interesov, ki se spreminjajo, njegove vsebine in posledice opredeljuje konkretna družbeno-gospodarska zasnova (Južnič, 1981: 179 – 181).

Kot pri vseh mitologijah, se tudi pri nacionalistični vse vrti okoli ustvarjanja enotnosti osebnega in skupinskega. Posameznik ne obstaja kot individuum, temveč postane sredstvo uresničitve višjih nacionalnih ciljev (Velikonja, 1996A: 50). Nacionalizem predstavlja zavest o identiteti, je pa tudi zavedanje različnosti (Južnič, 1981: 135). Celotno posameznikovo življenje se mora skladati z družbenim, od katerega ne sme pretirano odstopati. Nova osebnost, ki se ustvari, ni več ograjena, temveč harmonično zlita s celoto; glavna skrb vsakogar in vseh je skupinski blagor. Nova nacionalna ideologija, ki se izoblikuje, postane smernica poteka celotnega družbenega dogajanja.

Kerševan je nacionalno ideologijo označil kot »praktično ideologijo«, ki z miselno–predstavitveno vsebino, normami obnašanja in simboliko oblikuje nacionalno zavest pri posameznikih, njihov občutek nacionalne pripadnosti in odgovornosti (Kerševan, 1989: 69). V nacionalnih mitologijah se razvije prepričanje, da je narod tisti, ki osmisli posameznikov

obstoj in ga umesti v širši družbeni kontekst pripadnosti. To družbeno konstitutivno funkcijo so nacionalne ideologije prevzele od tradicionalnih religij in ta funkcija predstavlja »integracijo določene družbene skupine ali konkretne družbe v celoti« (Kerševan, 1975: 209). Bistvena lastnost nacionalnih ideologij pa je, »da razpolagajo z izdelanim simbolnim sistemom – verbalnimi simboli oziroma teksti (o izvoru, vlogi, poslanstvu določenega naroda), materializirano simboliko (zastave, grbi, narodni junaki, kralji bitk), rituali, ceremoniali (najrazličnejši prazniki)« (Kerševan, 1975: 210). Narod torej ni le gola beseda oziroma skupina ljudi, ki se je slučajno rodila na istem ozemlju, zaznamuje ga veliko več, tako na kognitivni kot tudi emotivni ravni. Več elementov kot je vključenih v aktivni, zavestni občutek nacionalne dediščine, veliko trdnjše je občutek nacionalne identitete in močnejši je nacionalizem skupine (Ramet v Velikonja, 1996A: 82).

V določenih okoljih se je pozitivno obravnavan občutek narodne pripadnosti okrepil in prevzel ekstremne razsežnosti. Ekstremna oblika nacionalizma privede do prepričanja o superiorni vrednosti lastnega naroda v odnosu do drugih, kar ne redko privede do negativnega vrednotenja nacionalizma (Južnič, 1981: 135). Pojav negativnega nacionalizma omejuje kohezivnost širše družbene skupnosti in onemogoča izvrševanje njenih temeljnih ciljev. Negativni nacionalizem je povezan s procesi segregacije, etnične stratifikacije in diskriminacije. Takšno obliko nacionalizma imenujemo etnocentrizem, nacionalisti pa so označeni kot ljudje, ki dajejo v delovanju in mišljenju nekritično prednost interesom svojega naroda pred interesi drugih (Novosadski sporazum). Predvsem pa je vsem nacionalizmom skupno dejstvo, da lasten narod vidijo kot ogrožen, svojo dejavnost zato izoblikujejo pod okriljem ogroženih nacionalnih interesov.

Skozi desetletja se je izkazalo, da »pretirano zavedanje narodne identitete« lahko privede do »rušilnih« ideologij, ki so tragično sooblikovale razvoj svetovne zgodovine. Fašizem je ena izmed takšnih »izrojenih« oblik nacionalizma, ki se je do popolnosti razvila v času pred in med 2. svetovno vojno, kar je imelo katastrofalne razsežnosti in še danes zbuja srh. Prav to je razlog, da se »razviti Zahod«, otepa vsakršnih možnosti ponovne vzpostavitve miselnega vzorca superiornosti, nestrpnosti. Novo nastale države postkomunizma so tako odlična tarča oblikovanja ekstremističnih ideologij netolerance, saj so njihove ideološke prvine – nacionalizem, pogosto celo sovraštvo in kult moči - prav tako prvine fašizma.

3.2.1 Tipi klasifikacije nacionalizmov in njihova umestitev na primeru Hrvaške

Nacionalistične tvorbe je izvrstno klasificiral Milan Matić, ki je ločil tri skupine mitov - metafizični mit, kjer gre predvsem za iskanje in dokazovanje večnosti utemeljenosti nacije (nebeški narod). Fizični mit, kjer homogenost in čistost naroda dokazujeta skupno poreklo. Zadnji tip je kulturni mit, s katerimi je utemeljena kulturna izjemnost, večvrednost naroda. Sem spadajo še miti o dolgotrajni zgodovinski kontinuiteti naroda, ki ima skupno preteklo, prihodnjo in sedanjo usodo (Velikonja, 1996A: 51).

Zgodovinsko najstarejša je božanska utemeljitev naroda, njegova izbranost, da uveljavlja in nosi posebno vlogo. Nikakršno naključje ni, da je Hrvaška prevzela in ohranjala rimokatoliško vero, saj naj bi bil prav hrvaški narod edini izbrani, ki je prvi izgovoril Kristusovo ime (Velikonja, 1996A: 57). Po nekaterih podatkih naj bi celo samo ime Kristus izviralo iz latinizirane hrvaške besede *Hrst*, ki je pomenila svastiko (Belaj, 1999: 85). Že v času druge polovice prejšnjega stoletja je hrvaški škof Josip Juraj Strossmayer³ trdil, da »služiti narodu je služiti Bogu« (Velikonja, 1996A: 57). Ta misel pa na Hrvaškem odzvanja še danes, saj je rimskokatoliška cerkev močno prepletena s celotnim konstruktom države. To je vidno tudi pri javni manifestaciji določenih izrekov, ki so se dodobra prijeli na Hrvaškem: *Bog i Hrvati, Bože sačuvaj Hrvatsku, Majka Kroatika*, ipd. (Velikonja, 1996C: 57-65).

Drugi tip skupine mitov je naravni oziroma fizični. Narod naj bi bil na mistični ravni povezan z naravo, zemljo, kolektivna duša in rasna določenost naroda naj bi izhajala iz bioloških kvalitet. Takšna miselnost je doživela vrhunec na primeru nordijsko-arijske rase (Velikonja, 1996A: 59), določene zametke pa lahko odkrijemo tudi pri Hrvatih - predvsem v zadnjih desetletjih. Težnje po veri v kolektivno večvrednost verjetno segajo v pretekla obdobja, ko se hrvaški narod nikakor ni uspel otresti spon države, v kateri se je na določenem zgodovinskem kontinuumu nahajal. Njihova »tisočletna« kultura temelji na mitu trpljenja in trpinčenja, nezmožnosti uveljavitve in predstavitve njihove identitete v lastnih in očeh sosednjih narodov (Krajina, 1998: 47-50). Tako je najdba nagrobnika z napisom *Horoathos* v Tanaisu vzbudila nemalo pozornosti, saj naj bi bili potemtakem Hrvati izvorno del perzijskih in ne slovanskih plemen. Predvsem v letih po osamosvojitvi, ko je bila potreba po

³ Josip Juraj Strossmayer (1815-1905). Leta 1850 so ga pod banom Jelačićem imenovali za škofa Đakova v Slavoniji. Bil je liberalen in velikodušen človek in je kljub lastni, katoliški veri, spoštoval srbsko pravoslavno cerkev (Meier, 1996: 180).

identificiranju in odmiku hrvaške zgodovine od sovražne srbske največja, je ta najdba sprožila plaz ugibanj in odprav, ki so želele dokazati izvor »tisočletnikov«. Po tej teoriji naj bi prednike Hrvatov našli že leta 1400 pr.n.št., kar jih gotovo uvršča med narode z najdaljšo tradicijo v vsej Evropi. Ta teorija je sicer težko dokazljiva (Belaj, 1999: 80-86), vendar pa je že samo dejstvo obstoja takšne možnosti dovolj, da so mediji to temo dodobra obdelali in še dodali iskro na ogenj goreče pripadnosti »izbranemu narodu«, saj je oddaljen čas rojstva naroda predpogoj za njegove pravice in zgodovinske zahteve.

Eden ključnih motivov nacionalnega mita (ki spada v drugo skupino t.i. fizičnega mita) pa je tudi zahtevanje mistične (geografske) polnosti lastne dežele. Posledično prihaja tudi do mitologije naravne meje, ki združuje vse »zajete« in jih ločuje od zunanjih ogrožujočih faktorjev (Velikonja, 1996A: 60). Sinonim za Hrvaško je postala *Lijepa Naša*, ki je predstavljena kot domovina vseh Hrvatov, predmet oboževanja, za katero Hrvati umirajo in »polagajo svoja telesa pred njen oltar« (Krajina, 1998: 50). Pod »okrilje« *Lijepe Naše* pa naj ne bi bili »zajeti« le Hrvati znotraj matične države (Hrvaške), temveč tudi drugi pripadniki hrvaškega naroda, predvsem tisti z ozemlja BiH in Vojvodine.

Zadnji kriterij pomembnosti (tretja skupina mitov) določenega naroda predstavlja mit o kulturni oziroma civilizacijski odličnosti (Velikonja, 1996A: 61). Pri Hrvatih se tudi ta komponenta močno navezuje na religijsko. Propagira se, da naj bi Hrvati postali kulturni narod šele tisti trenutek, ko so prevzeli katolištvo. Hrvaška je tako postala »sveta dežela« (Krajina, 1998: 48).

Zelo pomemben dejavnik nacionalnega zavedanja, in izražanja kulturne pripadnosti določenega naroda, je tudi jezik (Velikonja, 1996: 61). Jezik predstavlja eno izmed najpomembnejših karakteristik in oblik identifikacije posameznega naroda. Hrvati so tu naleteli na problem, ki se je pojavil že pred samo osamosvojitvo. Pojavil se je strah pred »velikosrbskim pohodom«, strah, da bosta tako teritorij kot tudi jezik Hrvatov »posrbljena«. Najmočneje so se glede tega izrazili prav hrvaški intelektualci in osebnosti, ki so delovale na področju kulture, predvsem tisti, ki so sodelovali z *Matico Hrvaške*.

Eno najvidnejših poskusov promocije hrvaških nacionalnih občutenj predstavlja *Deklaracija o imenu in položaju hrvaškega jezika* iz leta 1967. S to deklaracijo so neposredno ovrgli novosadski sporazum o srbohrvaškem jeziku iz leta 1954, s čimer so zavrnili jezikovno idejo povezanosti jugoslovanskih narodov. Ne glede na vse dogodke, so do tega trenutka

prevladovala težnje po enotnosti srbohrvaškega knjižnega jezika, ko pa je prišlo do jasne zahteve po ločitvi obeh jezikov, so hrvaški kulturni nacionalisti privedli pod vprašaj tudi možnost vseh drugih oblik sodelovanja med Srbi in Hrvati (Novosadski sporazum).⁴ Razpoka nestrpnosti in povečevanje razlik med srbskim in hrvaškim narodom, se je oblikovala in se z leti samo še širila, dokler ni prišlo do velike »eksplozije« na začetku devetdesetih let. Po osamosvojitvi je prišlo do številnih sprememb v hrvaškem jeziku. Med drugim tudi zato, da bi prišlo do večje razpoznavne različnosti med Hrvati in Srbi in da bi se ustvarila identifikacija Hrvatov tudi na podlagi jezika.

Takšne so bile smernice in položaj hrvaškega naroda v kritičnem trenutku, ko si je vlogo »vodje«, »odrešenika«, »Hrvata vseh Hrvatov« ustvaril dr. Franjo Tuđman. Izkoristil je dane družbeno-zgodovinske okoliščine in Hrvatom omogočil uveljavitev nacionalnih interesov pred samimi seboj in pred svetom.

⁴ Povzeto z internetne strani.

4. FRANJO TUĐMAN

Pomembno vlogo pri oblikovanju mita o voditelju igrajo njegove osebnostne značilnosti in samopodoba. Težko je v celoti zajeti osebnostne poteze voditelja (v tem primeru dr. Franja Tuđmana), katerega »vladavino« se je pogosto predstavljalo kot diktatorsko, nacionalistično, že kar fašistično, od preteka njegovega predsednikovanja pa še ni preteklo dovolj časa, da bi se ustvarila kritična distanca. Njegovih značilnosti nikakor ne moremo obravnavati ločeno od časa in okolja, v katerem je živel, prav tako je potrebno nameniti posebno pozornost Tuđmanovim dejanjem, njegovemu znanstvenemu delu, javnim nastopom in intervjujem, ki so ga v svetu predstavili v svojevrstni luči.

4.1. OBDOBJE MED LETI 1922 IN 1967

Franjo Tuđman je bil rojen 14. maja 1922 v Velikem Trgovišču, enem izmed bivših občinskih središč hrvaškega Zagorja. Oče Stijepan, ki je bil goreč privrženec Hrvaške kmečke stranke (HSS) in pozneje, kot član ZAVNOH-a in AVNOJ-a, eden glavnih akterjev protifašističnega gibanja v hrvaškem Zagorju, je močno vplival na politično opredelitev svojih treh sinov, posebno Franjevo.

Osnovno šolo je Franjo Tuđman obiskoval v rojstnem kraju, zaradi prizadevnosti pa se mu je pozneje uspelo vpisati na srednjo šolo v Zagrebu, kjer se je s poučevanjem preživljal večinoma sam. Že v času srednje šole je Franjo pokazal veliko zanimanje za marksistično literaturo, kar je med drugim vplivalo na dejstvo, da je začetke svoje politične kariere začel s sodelovanjem v akcijah, ki so jih organizirali zagrebški komunisti. Med drugim je sodeloval tudi v nacionalno-demokratskem gibanju, zaradi česar so ga leta 1940 aretirali kot enega izmed udeležencev proslave oktobrske revolucije. Njegovo zgodnje prebiranje literature se je pozneje udeležilo s pisanjem, saj je večji del življenja izdajal dela, ki so prikazovala dolgoletno spremembo njegovega političnega nazora.

Takoj ob začetku vojne se je pridružil boju proti fašizmu, ker naj bi v tistem obdobju verjel, da je Hrvaška, združena po »sovjetskem vzoru«, končno prava rešitev hrvaškega vprašanja v Jugoslaviji. Oba z očetom sta močno nasprotovala novo nastali Neodvisni državi Hrvaški, ki

so jo - ob podpori Nemcev in Italijanov - ustanovili hrvaški ustaši, saj takšna država ni predstavljala zamisli prvotnih predstavnikov HSS-a.

Na začetku je Tuđman doprinesel k NOB predvsem s pisanjem in raznašanjem letakov s protifašističnimi vsebinami, med drugim je uspel organizirati tiskanje propagandnega partizanskega glasila *Glas hrvaškega Zagorja*. Leta 1942 je bil tudi uradno sprejet v Komunistično partijo Hrvaške. Čeprav pred vojno ni služil vojaškega roka, med vojno pa se ni udeleževal kot vojak,⁵ je že leto pozneje postal namestnik komisarja Zagorskega odreda (Krušelj, 1991: 32).

Leta 1945 je bil s strani Komunistične partije poklican v Beograd - v generalni štab jugoslovanske vojske - kot eden izmed predstavnikov Hrvaške, in na tem položaju ostal vse do konca vojne. Kot predstavnik severno-zahodne Hrvaške je še polno desetletje po vojni služboval v glavni upravi Ministrstva za obrambo, čeprav je želel prekiniti vojaško kariero in nadaljevati šolanje. Najbližjo rešitev problema je tako našel v samoiniciativnem izobraževanju, predelovanju zgodovinskih, znanstvenih del, in sicer v okviru vojaške doktrine. Specializiral se je predvsem za področje reševanja problema koncepta »oboroženega naroda« (Krušelj, 1991: 41), za katerega je iskal odgovore predvsem v dveh smereh. V marksističnem pojmovanju osvajalskih in oslobodilnih vojn ter na podlagi Titovega doprinosu strategij in taktik partizanskega vojskovanja (Krušelj, 1991: 41).

Tuđmanove prve razprave in študije na temo »oboroženega naroda« lahko označimo kot »projugoslovanske«.⁶ Zavedni pripadnik Komunistične partije Jugoslavije je poveljeval »jugoslovansko izkušnjo« in osvobodilni oziroma »revolucionarni boj pod zastavo bratstva in enotnosti« (Matvejević, 1998: 1), ostro pa je napadal vse tiste, ki jih je nova Jugoslavija motila. Jugoslavijo je predstavljal kot »rezultat stoletnih teženj jugoslovanskih narodov« (Matvejević, 1998: 1).⁷ V povojnih začetkih literarnega ustvarjanja ni kazal nobenih teženj po odstopanju od uveljavljene »jugoslovanske misli«.

⁵ Kot vojak v partizanski vojski ni izstrelil niti enega naboja. To naj bi potrjevali tudi njegovi najbližji tovariši, ki poudarjajo, da se je neizmerno bal (Matvejević, 1998: 1)

⁶ Pozneje je sicer, celo v lastni biografiji, članom HDZ razkril, da se je že leta 1942 ali 1943 zavedel zla in zločinov, ki jih nosi v sebi komunizem (Matvejević, 1998: 15).

⁷ Zanimivo je dejstvo, da je ob osamosvojitvi Hrvaške enako opeval ugoden razplet "tisočletnih sanj" hrvaškega naroda

Prve razprave in študije je Tuđman objavljajal v specializiranih vojaških časopisih, kar je predstavljalo nekakšen uvod oziroma pripravo na ambiciozno začrtane razprave, kasneje zajete v delu *Vojna proti vojni*, ki je predstavljala teoretično podlago koncepta vsenarodne obrambe (Krušelj, 1991: 41). Ta obsežen rokopis zajema »zgodovinsko, filozofsko-pravno in strateško-operativno stališče do partizanskega boja v preteklosti in prihodnosti« (Tuđman v Krušelj, 1991: 41), vendar pa je s strani nekaterih vojnih analitikov naletel na prva nerazumevanje. Zavzeta stališča, ki naj bi v celoti temeljila na marksističnem tolmačenju zgodovine, se niso v celoti ujemale z dotedanjimi, uradnimi zaznamki poteka in pomena NOB-a. Vendar pa to ni onemogočilo izida *Vojne proti vojni* (leta 1959), pod okriljem zagrebške založbe. Pozneje so ta obsežen rokopis celo proglasili za najboljšo teoretično vojno literaturo in je vse do »Tuđmanove golgote«⁸ ostal nezamenljiv del vojaške literature (Krušelj, 1991: 43).

Med bivanjem v Beogradu je redno sodeloval tudi z uredništvom *Vojne enciklopedije*, in prav izkušnje, ki jih je pridobil pri tem delu, so ga leta 1961 »prisilile«, da se je dokončno odpovedal vojaški karieri in se po dolгих letih znova vrnil v Zagreb. »Nesporazum« o pomenu in značaju NOB, ki se je delno pojavil že ob izidu dela *Vojna proti vojni*, se je po objavi njegovega sestavka v *Vojni enciklopediji* še poglobil in prevzel dimenzije pravega političnega obračuna (Krušelj, 1991: 45). Tu so se začele pojavljati prve tendence Tuđmanovega zavzemanja za »hrvaško korist«, prvič se je zapletel v resen konflikt s tedanjo oblastjo.

Ob zamenjavi vodstva *Vojaško-zgodovinskega inštituta* (leta 1960) na katerega so imeli po novem hrvaški generali znatno večji vpliv, se je pojavila potreba po ponovnem raziskovanju in ovrednotenju dogodkov iz časa druge svetovne vojne. Ta naloga je bila zaupana Tuđmanu, ki je zavrnil desetletja stara prepričanja (promovirana predvsem s strani srbskega tiska), da se je NOB na Hrvaškem razvil prepozno, šele leta 1944, ko je bila vojna že skorajda končana. Tuđman je trdil nasprotno, da se je partizanska vojska na Hrvaškem začela krepiti že »konec leta 1941, ko je na posameznih področjih bivše Jugoslavije, kjer je predhodno prišlo do množične vstaje, že začelo upadanje vojaških aktivnosti«. (Tuđman v Krušelj, 1991: 47). Vendar pa se je do tedaj misel o večji zaslužnosti srbskega prebivalstva med NOB, že

⁸ Leta 1971 je bil Tuđman prvič obsojen na prestajanje zaporne kazni; več o tem nekoliko pozneje.

povzpela do srbskega nacionalističnega mita,⁹ tako da je bilo vsakršno spreminjanje postavljene »resnice« tedaj sporno dejanje, ki je negativno izpostavilo avtorja.

Zaradi stališča, ki ga je Tuđman zagovarjal takrat, so ga hegemonistične »sile« v Srbiji označile za nacionalista, takšen pogled na dogajanja v NOB na Hrvaškem pa je bil četrto stoletja pozneje celo označen kot »tuđmanovščina« (Krušelj, 1991: 46). Morda je Tuđmana prav trdovratno vztrajanje pri lastnih dognanjih dokončno utrdilo v misli, da lahko doseže veliko več zunaj vojske, na Hrvaškem.

Potrebno je omeniti še eno delo, nastalo v času Tuđmanovega bivanja v Beogradu, to je *Nastajanje socialistične Jugoslavije* (1960), ki predstavlja nekakšno prelomnico Tuđmanovega znanstvenega ustvarjanja. Ta rukopis je bil zasnovan na domači ter tuji literaturi in na faktografiji, obdelani v delu *Vojna proti vojni*. Hkrati je bilo to tudi zadnje delo, v kateri so navedeni uradni, uveljavljeni podatki o številu padlih žrtev med drugo svetovno vojno. Števila pobitih Srbov v ustaških taboriščih tu ni omenjal, kar daje slutiti, da so se pričevanja mitoloških razsežnosti, da so Hrvati v taborišču »pobili več Srbov kot Turki v petih stoletjih vladavine« (Krušelj, 1991: 48), začela pojavljati šele kasneje¹⁰. Zaradi številnih sporov, ki so neizbežno spremljali izid vsakršnih poskusov zgodovinsko-znanstvenega utemeljevanja njegovih pogledov na vpletenost in sodelovanje Hrvatov v NOB (kot tudi poteka celotne Jugoslovanske NOB), je leta 1961 zapustil aktivno vojaško delo v Beogradu¹¹ in se odselil v Zagreb. Tam se je v celoti posvetil znanstvenemu in književnemu delu.

Kmalu po prihodu v Zagreb je sprejel funkcijo predsednika *Inštituta o zgodovini delavskega gibanja*, ki se je ukvarjala s podrobnejšim proučevanjem novejše nacionalne zgodovine Hrvatov. Potreba se je pojavila predvsem zaradi čedalje večje marginalizacije novejše nacionalne zgodovine oziroma, kot je Tuđman zapisal v prvem delu revije *Poti revolucije* (ki je izhajala pod okriljem Inštituta). »Na Hrvaškem se je že v prejšnjem stoletju oblikovalo žarišče jugoslovanske misli in teženj po združenju jugoslovanskih narodov v enotno državno skupnost enakopravnih narodov« (Krušelj, 1991: 56). Ko je do takšne skupnosti prišlo, je ta zatajila. Med drugim je v nadaljevanju navedel tudi, da je med NOB »Hrvaška postala v političnem in vojaškem smislu ena izmed glavnih akterjev pri zmagoviti

⁹ V resnici je bilo od jeseni 1941 do jeseni 1944 v ožji Srbiji zelo malo srbskih partizanov. Veliko pa jih je bilo med srbskimi »krajšniki« - hrvaškimi in bosanskimi Srbi.

¹⁰ V naslednjih treh desetletjih se je Tuđman posvetil sistematičnemu spodbijanju tako velikega števila umorjenih, kar je v začetku sedemdesetih let še dodatno diskriminiralo njegovo politično kariero.

¹¹ Tega leta je Tuđman postal najmlajši general Jugoslovanske ljudske armade (Matvejević: 1998, 1)

revoluciji v Jugoslaviji» (Krušelj, 1991: 57). Izpostavil pa je tudi perečo tematiko prezrtja hrvaškega nacionalnega vprašanja in naraščajoče širitve srbske hegemonije. »Tlačenje hrvaškega naroda v novi zedinjeni državi je še neznosnejše, saj je skrito pod nazivom osvoboditve in narodne enakosti« (Tuđman v Krušelj, 1991: 66). To vprašanje, ki se je v začetku pojavilo kot dobra priložnost znanstvenega raziskovanja in doprinosa k hrvaški narodni zavesti, je postalo vodilo Tuđmanovega političnega delovanja. Odmik od začetnih pričevanj, ki so se močno povezovala z utečeno ideologijo »jugoslovanstva«, je bil v šestdesetih letih več kot očiten. Tovrstnih razmišljanj ni zastopal le Franjo Tuđman, pač pa tudi skupina ljudi, ki ga je tedaj obdajala.¹²

Leta 1965 je dokončal dizertacijsko nalogo z naslovom *Vzroki krize monarhistične Jugoslavije od zedinjenja 1918 do zloma 1941*.¹³ V tem delu je želel opozoriti na napake, ki se v novi, federativni ureditvi, ne bi smele ponoviti. Celotna vsebina je močno odstopala od ustaljenih »partijskih resnic«, kar je bil razlog, da disertacije brez ustreznih popravkov nihče ni želel objaviti. Z nenehnim izpostavljanjem in nepopustljivim vztrajanjem pri svojih dognanjih se je znašel na poti neskončne verige podtikanj in odprtih znanstvenih ter političnih »diskvalifikacij«. Leta 1967 je Tuđmanovo »izpostavljanje« doživelo vrhunec. Odstavili so ga s položaja direktorja Inštituta. Zaradi spornih dognanj, ki jih je vztrajno zagovarjal, ga nobena znanstvena institucija ni želela zaposliti v svojih vrstah. Pri petinštiridesetih se je moral upokojiti.

¹² Tuđmanov prihod v Zagreb sovпада z intelektualnim oživljanjem hrvaške prestolnice. Znan je bil predvsem t.i. Krležev krog, katerega član je bil tudi Tuđman. Ta "intelektualističen krog" se je zavzemal predvsem za višjo stopnjo demokracije in izboljšanje mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji (Krušelj, 1991: 51).

¹³ Podiplomski, doktorski študij je dokončal na Zagrebški univerzi, smer zgodovina

4.2 OBDOBJE MED LETI 1967 DO 1989

4.2.1. "Hrvaška pomlad"

Tako se je zaključilo zelo burno obdobje življenja dr. Franja Tuđmana. Njegovo razočaranje glede komunistične ideologije in tedanje politične prakse je bilo ogromno, predstavljalo je »protiutež« oz. obratno sorazmernost navdušenju mladeniča, ki ga je kazal do ideje socialne in nacionalne pravde. Marksizem kot osebni nazor je Tuđman postopno zavračal, vendar pa ga kot znanstveno metodo ni nikoli v celoti zavrgel. To obdobje prav gotovo predstavlja enega plodnejših v opusu Tuđmanovega literarnega ustvarjanja. Na splošno je v začetku sedemdesetih let hrvaška »borba« za nacionalno uveljavitev in enakopravnost znotraj Jugoslavije vztrajno naraščala. Glasneje so se izpostavljale pretekle krivice (do hrvaškega naroda) in se navezovala na aktualno problematiko. Nastopila je t.i. »hrvaška pomlad«. Čeprav je Tuđmana politična javnost diskreditirala in poskusila onemogočiti pri javnem nastopanju, je vztrajal.

Njegovo prvo opaznejše delo, po doktorski dizertaciji, je bilo *Jugoslovanski odbor in nastajanje skupne države jugoslovanskih narodov*, ki je predstavljalo nekakšno povezavo med njegovim delom *Vzroki krize monarhistične Jugoslavije od zedinjenja 1918 do zloma 1941* in poznejšim delom *Velike ideje in mali narodi*. Tudi tu je proučeval predvsem različna utemeljevanja pomena Jugoslavije za posamezen narod. Izpostavil je srbsko prevlado na jugoslovanskem območju, problem nezmožnosti uresničevanja nacionalnih teženj, kar je med drugim predstavil tudi v sklopu seminarjev, ki so bili organizirani v tujini. Nekako tedaj je prvič začel sistematično obdelovati podatke o številu žrtev v Jesenovcu, kar je podpihovanja o Tuđmanovem simpatiziranju z ustaškimi idejami še podkrepilo.

Vsa besedila, ki so nastajala med leti 1957 in 1969, je strnil v knjigi *Velike ideje in mali narodi*, ki jo je leta 1969 objavila Matica Hrvatska. Uvodno besedilo knjige je naslovil z *Velike ideje in borba malih slovanskih narodov za nacionalno svobodo*, ki je, čeprav ni bil najbolj obširen, predstavljal enega ključnih del v celotnem Tuđmanovem znanstvenem opusu. Seveda se je njegov pomen v celoti pokazal šele konec osemdesetih let v mednacionalnih bojih znotraj Jugoslavije in večjega dela Vzhodne Evrope. Knjiga je zajemala genezo ideje o prihodnosti malih narodov, združenih v večnacionalnih državah. Poudarjal je, da se mora v

prihodnosti izoblikovati prostor za male narode, možnost za njihovo osamosvojitve, ker samo suvereni, svobodni in enakopravni narodi lahko pripomorejo k večji harmoniji v svetu. V tej knjigi je nakazal tudi smernice poznejšega stališča do problema BiH. Zapisal je, da je muslimansko prebivalstvo v večini (po etnični sestavi in govoru) nedvomno hrvaškega izvora, za kar naj bi se ob različnih priložnostih tudi izjasnilo. Kot primer je navedel opredelitev štiriindvajsetih muslimanov, predstavnikov beograjske Ustajne skupščine iz leta 1920, od katerih se jih je kar 21 izjasnilo za Hrvate, dva sta ostala neopredeljena, en pa se je izrekel za Srba (Tuđman, 1990: 13).

Na določenih predpostavkah tega besedila je pozneje temeljil program Tuđmanove Hrvaške demokratske skupnosti (HDZ). Knjiga *Velike ideje in mali narodi*¹⁴ je leta 1981 celo prejela književno nagrado s strani »hrvaške emigracije« v imenu *Hrvaške revije*, saj naj bi bila »koristna za hrvaško narodno borbo za svobodo« (Krušelj, 1991: 91).

Leto 1970 je predstavljalo eno pomembnejših prelomnic v življenju Franja Tuđmana. Izbrali so ga za predstavnika odbora *Matice Hrvaške* in predsednika njene zgodovinske komisije. Pod okriljem te ustanove je napisal in izdal številna besedila, v katerih je podrobno razčlenil Radićevo ideologijo.¹⁵

Ta je odstopala od ustaljene jugoslovanske ideje, zato ni čudno, da je nenehno izpostavljanje ogrožene Hrvaške, poudarjanje pravice narodov do odcepitve in suverena, enakopravnega obstoja¹⁶ - posebno s strani predstavnika odbora institucije, kot je *Matica hrvaška* - naletelo na veliko nasprotovanje. Incident, ki se je leta 1971 zgodil na enem izmed njegovih predavanj v Novi Gradiški, je bil začetek ponovnega poloma Tuđmanovega znanstvenega udejstvovanja. Po končanem predavanju so namreč neznani storilci s kamenjem

¹⁴ Hkrati je bila to tudi prva knjiga, ki jo je Tuđman posvetil očetu, ki je bil kmalu po 2. svetovni vojni ubit v sumljivih okoliščinah. Tuđman je vse do začetka devetdesetih let poskušal odkriti krivca, vendar mu to nikdar ni v celoti uspelo. Uradni dokumenti preiskave umora so bili izgubljeni (Krušelj, 1991: 22).

¹⁵ Stjepan Radić, predsednik Hrvaške kmečke stranke je pomembno vplival na politično opredelitev Tuđmanovega očeta in Franja Tuđmana. Čeprav se je z Radićevo ideologijo pobliže seznanil že v mladosti, se je šele v sedemdesetih letih začel aktivno ukvarjati z umestitvijo HSS-ove ideologije v aktualno podobo hrvaškega naroda. Sintezo zamisli, ki so nastale v tedanjem obdobju, je Tuđman aktivno izvajal pozneje, v funkciji predsednika Republike Hrvaške (Krušelj, 1991: 92).

¹⁶ To idejo je obdelal v delu *Velike ideje in mali narodi*, povzel jo je po Leninovem konceptu pravice do odcepitve (Krušelj, 1991, 90).

napadli Tuđmanovo vozilo, čemer je tudi tedanje časopisje namenilo velik del pozornosti. V beograjskem tisku so Tuđmana uvrstili v zarotniško skupino s središčem v *Matici hrvaški*, ki naj bi poskušala prevzeti oblast na Hrvaškem; Tuđmana pa povezovali s hrvaškimi emigranti, ki naj bi mu pomagali zrušiti oblast in zavzeti vodilno mesto na Hrvaškem.

11. 1. 1972 so aretirali nekatere vodilne pripadnike t.i. zarote, med katere je sodil tudi Tuđman. Obtoženi so bili namer, da želijo s pomočjo agresije in ostalih protiustavnih poti zrušiti obstoječi družbeni sistem demokratičnega socializma oziroma, da želijo zlomiti obstoječo, federativno ureditev SFRJ (Krušelj, 1991: 93). Med drugim jih je obtožnica bremenila, da so se posluževali sistematične in vsestransko sovražne propagande v tisku in na javnih zborovanjih. Da so se v hrvaškem narodu »trudili izoblikovati mnenja, da je za hrvaški narod edini politični izhod, da se na Hrvaškem izvrši nasilna protiustavna sprememba obstoječega demokratskega socializma in da se Hrvaška z nasilnimi in drugimi protiustavnimi načini odcepi od federacije SFRJ« (Krušelj, 1991: 94).

Naslednja točka obtožbe je navajala, da so zaradi »izvedbe omenjenih ciljev osnovali ilegalno kontrarevolucionarno politično organizacijo, uporabljali obstoječe legalne družbene, kulturne, športne kot tudi delovne organizacije, v prvi vrsti pa *Matico hrvaško*« (Krušelj, 1991: 94). Nadalje so jih dolžili, da so »povezovali in sinhronizirali svoje sovražno antisocialistično delo z raznimi ustaškimi in drugimi organizacijami v tujini, ki so izvajale program nasilne izločitve Hrvaške iz SFRJ in sprememb njenega demokratičnega samoupravnega družbenega sistema« (Krušelj, 1991: 94).

Kljub direktnemu posredovanju pri Titu je bil Tuđman obtožen ohranjanja zvez s tujino, medtem ko so ga oprostili vohunjenja. Obtožen je bil na dve leti strogega zapor, odvzeli so mu pravico kakršnegakoli javnega nastopanja oziroma javnega informiranja za obdobje dveh let. Po vloženi pritožbi na vrhovno sodišče so mu kazen zmanjšali na eno leto, dejansko pa je preživel v zaporu le deset mesecev, saj mu ostanka kazni zaradi zdravstvenih težav ni bilo potrebno odslužiti.

4.2.2 "Doba molčeče hrvaške"

Obdobje porasta in glasnejšega izražanja hrvaške nacionalne zavesti je bilo »utišano«. Prišlo je do zamenjave kadrov (politikov, intelektualcev in umetnikov); vse pomembnejše funkcije

so zasedli »preverjeni« partijski kadri, med katerimi so bili najbolj zastopani tisti iz srbskih vrst (Jež, 1994: 29). Tudi za Tuđmana je naslednjih deset let minilo v znamenju prisilne tišine, ki jo je »prekršil« le s štirimi intervjuji, od katerih (zaradi posredovanja jugoslovanske vlade) dveh niti niso objavili.

Leta 1977 se je sestal z novinarjem švedske televizije. V intervjuju, ki je bil rezultat tega srečanja, je zelo odprto govoril o represiji, ki jo je izvajala tedanja jugoslovanska vlada, pa tudi o posledičnem razpoloženju prebivalcev Hrvaške. Omenil je, da je novi val hrvaške politične emigracije posledica »brutalnega obračuna s hrvaškim preporodnim gibanjem v letih 1970 in 1971 ... eden od razlogov le-tega pa se skriva v problemu položaja hrvaškega naroda v večnacionalni državni skupnosti« (Tuđman v Krušelj, 1991: 97). Ta intervju je bil objavljen leta 1978 v oddaji švedske televizije pod naslovom *Hrvati – teroristi ali borci za svobodo*, hkrati ga je objavilo tudi nekaj časopisov hrvaške politične emigracije (Krušelj, 1991: 98).

Istega leta je s Tuđmanom opravil neformalni intervju »svobodni« beograjski novinar, vendar je Tuđman pozneje trdil, da ni vedel, da bo intervju posredovan emigracijskemu tisku. V intervjuju se je Tuđman znova posvetil razlagi »dejanskega števila« žrtev v hrvaških koncentracijskih taboriščih med drugo svetovno vojno, nizka številka, ki jo je navajal, pa naj bi ga prištevala med zagovornike ustaštva. Po zbranih informacijah iz hrvaških emigrantskih skupin so pozneje prišli do zaključka, da je bil intervju provokacija, uperjena zoper Tuđmana, s katero bi ga prikazali kot »sodelavca ustaškega in proustaškega časopisja« (Krušelj, 1991: 98).

Leta 1980 je imel pogovor še z dvema novinarjema, ki intervjujev z njim v Franciji oziroma Nemčiji nista uspela objaviti. V začetku leta se je Tuđman sestal s predstavnikom francoskega tiska, kjer je spregovoril o svojem položaju znotraj komunistične skupnosti, o lastni nezmožnosti javne borbe za njegova mišljenja v okviru socialistične družbe. V intervjuju z nemškim novinarjem televizijske hiše ARD (Krušelj, 1991: 98) se je dotaknil ekonomskega problema mednacionalnih konfliktov v Jugoslaviji, predvsem z vidika perspektive Hrvaške.

Vse izjave, ki jih je dal v navedenih intervjujih, so leta 1980 uporabili kot točke njegove obtožnice v »prvem velikem političnem procesu« po Titovi smrti (Krušelj, 1991: 98). Obtožnica ga je bremenila, da je (tako v tujini kot tudi v SFRJ) javno ustvarjal mnenje, da položaj hrvaškega naroda ni enakopraven z ostalimi narodnimi skupinami v SFRJ, ker se je

znašel v političnem, družbenem in kulturnem prikrajšanju in ekonomskem izkoriščanju, ter da družbeni sistem SFRJ njenim državljanom ne omogoča svobodne rabe državljanskih pravic (Krušelj, 1991: 98). Tako so se obtožbe iz leta 1972 ponovile in še razširile, kljub skrajnim ukrepom, da bi »utišali rovarjenje« t.i. rušitelja socialističnega sistema. Tokrat mu je sodšče izreklo triletno zaporno kazen na temelju »verbalnega delikta« in petletno prepoved vsakršnega javnega udejstvovanja - posebno je bila poudarjena prepoved dajanja intervjujev (Krušelj, 1991: 103). Čeprav se je tudi ob tej razsodbi Tuđman pritožil vrhovnemu sodišču, je le-to podprlo prvotno razsodbo. Celotne kazni zaradi zdravstvenih težav ni preživel v zaporu, leta 1984 je bil dokončno oproščen.

4.2.3 Leta pred ustanovitvijo HDZ

V letih med in po služenju zaporne kazni je Tuđman izdal še vsaj dve pomembni deli. Prvo, pomembno predvsem za Tuđmanovo znanstveno, pozneje pa tudi za politično kariero, je poimenoval *Nacionalno vprašanje v sodobni Evropi*. Ta obsežna študija je zajemala večstoletni pregled reševanja krize v Evropi. Tudi v tej knjigi je najobsežnejši del namenil mednacionalnim problemom v Jugoslaviji, zlasti v sedemdesetih letih. Zaradi sodne prepovedi je knjigo natisnila ameriška založba *Columbia University Press*, v hrvaškem jeziku pa je izšla s pomočjo emigrantske skupnosti v *Hrvaški reviji* (Krušelj, 1991: 108). Tuđman je sicer pozneje trdil, da so delo v hrvaščini izdali brez njegove vednosti, vendar pa je bila (glede na sodno prepoved kakršnega koli udejstvovanja v javnosti) v tistem času takšna reakcija popolnoma pričakovana.

Leta 1988 je dokončal delo *Brezpotja zgodovinskih resničnosti*, ki ga je pripravljaj že dalj časa in ga izdal pod pokroviteljstvom Nakladnega zavoda *Matice hrvaške*. Tudi ta knjiga je obravnavala nadvse občutljivo tematiko - število ustaških žrtev v taboriščih med drugo svetovno vojno. Tuđman je zagovarjal svoje videnje obravnavanega problema in pogled na to, kako so skozi vsa leta visokosrbski krogi preračunljivo manipulirali s številom srbskih žrtev ustaškega terorja, tako da se je le-to v najbolj ekstremnih primerih povzpelo na 1.000.000 človeških življenj. S tem delom je tudi želel odstraniti sum, da je kakorkoli proustaško usmerjen, temveč da se temu vprašanju posveča zgolj s stališča zgodovinarja, ki želi osvetliti in razjasniti žgočo nacionalno krivdo hrvaškega naroda, ki se je vlekla skozi celotno obdobje

SFRJ. *Brezpotja zgodovinskih resničnosti* je bilo zadnje Tuđmanovo odmevnejše delo pred nastopom predsedniške funkcije v Republiki Hrvaški. Predstavljalo je nekakšno genezo in dopolnitev raziskovanj, katerim je namenil polnih trideset let in zaradi katerih je bil sodno preganjan ter znanstveno in politično diskreditiran.

4.3. OBDOBJE PO LETU 1989

4.3.1 Ustanovitev HDZ

Čeprav je Tuđman še leta 1981 zatrjeval, da nima nikakršnih političnih ambicij, je leta 1987 popolnoma opustil to stališče in nastopil kot aktivni tvorec in promotor nove ideje modernega hrvaškega naroda. Obdobje revolucionarnih sprememb, ki je konec osemdesetih let nastopilo na področju Vzhodne Evrope, je hkrati predstavljalo kritično točko nadaljnjega obstoja Jugoslavije. Politične spremembe v Srbiji (Miloševićev vzpon na oblast) so zagotavljale verodostojnost tistim, ki so bili prepričani, da je nastopil čas za nujne reforme. Širjenje srbskega nacionalizma in unitarizma, množična srbska zborovanja z obilico ikonografije ter simbolov nadoblasti so posledično napravili prostor promociji hrvaškega nacionalizma in ustvarjanja nove oblasti vladajočih družbenih in političnih elit. Franjo Tuđman je tu sprevidel možnost ustvarjanja lastne, drugačne politike kot odgovor na rastoče nacionalistične težnje srbske strani, hkrati pa možnost, da s svežo, nacionalno vodeno strankarsko politiko ponudi kontrastno opcijo dotedanjemu enostrankarskemu monopolu komunistov.

Ker leta 1987 ni obstajala nikakršna zakonska podlaga za registracijo političnih združenj zunaj socialistične zveze, je Tuđman idejo še neobstoječe strankarske politike prihodnje Hrvaške demokratske stranke (HDZ) najprej promoviral v tujini. Organiziral je številne seminarje v ZDA, Kanadi in na Švedskem, v mestih z večjim številom hrvaških emigrantov. Dovolj zgodaj je uvidel ključni pomen hrvaških izseljencev, ki so predstavljali velik vir finančnih sredstev,¹⁷ hkrati pa je zavzemanje za izseljence v veliki meri podkrepilo njegovo politiko združevanja vseh Hrvatov. Zastavljena vizija predstavitve Tuđmana kot rušitelja

¹⁷ Predvolilni boj na prvih večstrankarskih volitvah, aprila 1990, je po nekaterih virih stal štiri milijone dolarjev (Silber, Little, 1996: 90).

obstoječe Jugoslavije in glavnega nosilca povezovanja hrvaške diaspore z matično državo se je zaokrožila in se v poznejši predvolilni kampaniji izkazala kot ena najodločilnejših potez. Do leta 1989, ko so v politično agitacijo krenili tudi Tuđmanovi nasprotniki, je glavnina hrvaške diaspore že izrazila svoje zaupanje Tuđmanu (Krušelj, 1991: 115).

4.3.2. Javna predstavitev HDZ in obdobje pred volitvami

28. 2. 1989 je bila Hrvaška demokratična skupnost prvič predstavljena hrvaški javnosti, in sicer v prostorih Društva hrvaških književnikov. To mesto ni bilo izbrano po naključju - nasprotno, vsebovalo je globlji, simboličen pomen, saj je predstavljalo edino institucijo, iz katere Tuđmana po sodnem pregonu niso izključili. Ob tej priložnosti je bil z euforičnim nacionalnim nabojem prvič predstavljen program stranke, ki je želela postati osrednja os hrvaškega političnega življenja. Posebej je bil izpostavljen pomen povezanosti prihodnosti s tradicionalnimi elementi kulturnega, gospodarskega in političnega življenja hrvaškega naroda. Zgodovinske zasluge za ohranitev in civilizacijski napredek Hrvatov so bile predpisane predvsem hrvaškemu plemstvu in katoliški cerkvi, ki je po minimalnem vplivu v Jugoslaviji prevzela pomembno vlogo v izgradnji nove Hrvaške. Predvsem pa naj bi moderna politika v prihodnje temeljila na pozitivnih tradicijah treh ideologij: Starčevićevi tradiciji hrvaškega zgodovinskega državnega prava, Radićevičevem demokratičnem republikanizmu in idealu socialistične družbe hrvaških marksistov in komunistov (Krušelj, 1991: 116-117).

Prvi odzivi na kratko vest o obstoju nove stranke so bili mešani. Na eni strani so se pojavili dvomi in strah, ker je bil celoten program stranke nacionalistično usmerjen. Del prebivalstva (predvsem v krajih z večjim delom srbskih manjšin) je bil prepričan, da se vrača mračno obdobje NDH, da se obuja »fašistoidnost« in »neoustaštvo«, medtem ko je večji krog pozitivno sprejel Tuđmanovo namero »gradnje mostu« med izseljenci in matično državo (Krušelj, 1991: 117). Drugi problem, na katerega je HDZ naletela še pred uradno legalizacijo stranke, so predstavljala notranja strankarska razhajanja glede političnih ciljev HDZ-a. Po številnejši podpori Tuđmanu se je del stranke odcepil in osnoval lastno stranko (Hrvaška socialno-liberalna zveza), ki je pozneje samostojno nastopila na volitvah. Kljub vsem problemom je HDZ decembra 1989 dočakala legalizacijo - po tem ko so hrvaški komunisti, sledeč slovenskemu vzoru, sklenili razpisati večstankarske volitve.

V prihodnjih štirih mesecih predvolilne kampanije je Tuđman obiskal večino večjih mest na Hrvaškem. Organizirane shode je obiskovalo več tisoč ljudi, ki so se odzivali na emocionalen naboj predstavitve »nove hrvaške samozvesti«. Finančno močno podprta predvolilna kampanja HDZ-a je očitno uporabljala pravilno strategijo - prenos simbolične politične retorike do najširšega kroga hrvaškega prebivalstva, vendar pa sta dva dogodka še dodatno utrdila rezultate prvih večstrankarskih volitev.

24. 2. 1990 je Tuđman povabil izseljence na kongres HDZ-a, s čimer je, po njegovih lastnih besedah, sprejel ključno politično odločitev, celo pomembnejšo od ukrepov, ki jih je sprejemal pozneje, kot predsednik novoustanovljene države. Povabiti izseljence na veliko srečanje v domovino je bilo tvegano dejanje, tako da celo njegovi najtesnejši sodelavci niso vedeli, ali jih zaradi tega ne čaka celo aretacija. Šele v trenutku, ko se je 2500 delegatov zbralo v koncertni dvorani Lisinskega v Zagrebu, je bilo voditeljem HDZ-a jasno, da jih ne bodo zaprli (Silber, Little, 1996: 91). Množico, ki je bila prežeta z močnim čustvenim nabojem, je Tuđman nagovoril z govorom, ki je dokončno zaokrožil začetni nacionalni program. »Pripadniki hegemonistično-unitarističnih oziroma jugoslovansko-velikodržavnih dojemanj vidijo v programskih ciljih HDZ-a zgolj zahtevo po obnovitvi ustaške NDH. Ob tem pa pozabljajo, da NDH ni bila le »kvislingška« tvorba in »fašističen zločinec«, temveč prikaz zgodovinskih teženj hrvaškega naroda po samostojni državi« (Tuđman v Krušelj, 1991: 120). Torej po Tuđmanovem mnenju NDH ni predstavljala le rezultata nacističnih sil, temveč tudi dolgoletne želje hrvaškega naroda pa samostojnosti in enakopravnosti. Iz globljega pomena njegovih besed lahko razberemo, da so za vizijo samostojne Hrvaške, sicer na napačni strani, umirali tudi domobranci. Te izjave so naletele na mešane odzive. Po eni strani se je omenjalo »dolgo pričakovano zmago treznosti«, po drugi pa je krog ljudi na tovrstno »spreminjanje« preteklosti reagiral zelo nezadovoljno.¹⁸ Tudi vrste HDZ-a so se zaradi tega znova nekoliko razredčile.

Pozneje je Tuđman poskusil zmanjšati nekoliko grenak odziv, poskušal je poudariti, da se na ta način nikakor ni želel odreči lastnemu sodelovanju v NOB ali opravičevati Pavelićevo ustaško državo, opozoriti je želel samo na posamezne žrtve, ki bi jih morali obravnavati ločeno in ne globalno, zgolj kot sodelavce fašizma. Vendar pa je bilo vsakršno poseganje po primerjavah z NDH drezanje v osir, saj so bila določena področja poseljena s številnimi

¹⁸ Branko Mamula je trdil, da je ta dogodek jasno nakazal obnovo skrajno desnih profašističnih sil, ki jih hrvaški nacionalisti sprejemajo z »odprtimi rokami« (Mamula, 2000: 195).

srbskimi manjšinami, te pa so globoko varovale spomine na strahote ustaškega režima. Nacionalno naravnani program HDZ-a, ki naj bi Hrvate pritegnil, je s podpihovanjem in omembami NDH-a še podkrepil strah in nestrpnost srbskih manjšin, kar je pozneje vodilo v množične upore, ki so Hrvaško pretresali več let. Hrvaški Srbi so zatrjevali, da v hrvaški državi, ki je slavila vračanje domnevnih vojnih zločincev in ki je Tuđmanu dovolila spregovoriti, nimajo več varne prihodnosti.

Drugi pomemben preobrat je predstavljel dogodek iz Benkovca 18. 3. 1989, ko so redarji med ustanavljanjem HDZ zaustavili osebo, ki se je s pištolo namerila proti Tuđmanu. Ta dogodek je bil interpretiran kot poskus atentata, še posebno ker so določeni lokalni srbski prebivalci na različne načine izzivali shod. Poskus atentata je sprožil ogromno publiciteto, pri čemer so Tuđmana podrprle skorajda vse politične skupine na Hrvaškem. Zaradi obširnega medijskega pokrivanja tega dogodka si je Tuđman priboril številne simpatije, kar je bil eden od razlogov, da je postal ena vodilnih osebnosti predvolilne kampanje.

Težko je natančno oceniti vse dejavnike, ki so vplivali na večinski izbor HDZ-a; po drugem krogu volitev je Tuđmanova stranka kot večinska zmagala na volitvah. Prav gotovo je imelo veliko vlogo rastoče širjenje Miloševićevega nacionalizma, kateremu se je kot protitež povsem naravno izoblikoval odgovor v obliki hrvaške nacionalne zavesti. Priložnost je bila ponujena, potrebno je bilo le še ustvariti ugodno situacijo in preusmeriti pozornost ljudi na HDZ. V predvolilnem boju je Tuđman ponudil tisto, kar si je javnost želela: močan odmerik nacionalizma kot odgovor na Miloševićeve agitacije. Ivica Račan je sprevidel vlogo Beograda pri utrjevanju Tuđmanovega vpliva. »Najboljša propaganda za Tuđmana je bila Miloševićeva agresivna politika. Milošević je na Hrvaško pošiljal svoje tolpe, ki so plesale in pele: »To je Srbija«, kar je izzvalo in sproščalo nacionalni ponos in nacionalistične odzive Hrvatov, to pa je učinkovito izkoristil Tuđman« (Račan v Silber, Little, 1996: 89). Brez Miloševićevega širjenja »velikosrbske ideje« in nacionalistično usmerjene propagande Tuđman najverjetneje ne bi nikdar pridobil tolikšne podpore, saj ne bi bilo tako pomembnega vzroka za ustvarjanje nacionalističnega vzdušja na Hrvaškem. Oba voditelja sta zgradila svojo oblast na mobilizaciji množic - ta taktika pa bi se sesula v trenutku, ko nacionalizem ne bi bil več nujno potreben.

Pomemben dejavnik je predstavljala tudi izgradnja simbolike, pri čemer je bila HDZ uspešnejša od dotedanje koalicije, ki se je soočala z notranjimi težavami. Komunistično partijo

je obremenjeval spor med konservativnimi trdorokci in reformatorji. Vse od maspoka¹⁹ naprej je zavračanje nacionalizma predstavljalo najpomembnejše merilo za vstop med hrvaško vladajočo elito. Ob Miloševićevem prihodu na oblast je del partijskega vodstva izrazil zbujačo skrb pred spremembami, ki bi lahko pretresle vso Jugoslavijo. Drugi del stranke pa je nasprotno svetoval molk in na začetku srbskega politika celo podpiral. Reformatorji so v Miloševićevem promoviranju nacionalizma videli nevarnost, možnost razvoja nacionalističnih sil tudi na Hrvaškem. Želeli so vnesti spremembe, posodobiti vlogo komunistične partije, kar jim je preprečil spor znotraj stranke, tako je njihov predvolilni boj predstavljal le blede senco HDZ-ovega (Silber, Little, 1996: 89).

K zmagi HDZ-a je dodatno pripomogel tudi novo sprejeti večinski sistem²⁰, ki naj bi ga pripravil s strani partije imenovani strokovnjak, profesor Smiljko Sokol; predvideno je bilo, da bo ustvaril sistem, ki komunistične partije ne bi potisnil v podrejen položaj, vendar pa se je izkazalo, da je večinski sistem namesto ugodnosti za reformirane komuniste prinesel koristi opozicijski Hrvaški demokratski skupnosti (HDZ) in ji omogočil močno večino v domovih parlamenta (Meier, 1996: 201).

4.3.3. Prvi predsednik republike Hrvaške in vstaja krajskih Srbov

30. 5. 1990, dan konstituiranja prvega hrvaškega večstrankarskega sabora, dan hrvaške državnosti, je bil prav gotovo eden najpomembnejših v življenju Franja Tuđmana. Tedaj je bivši partizan, general in zgodovinar postal prvi hrvaški predsednik.²¹ V slavnostnem trenutku prejemanja lente je v otvorilnem govoru med drugim dejal, da »namerava biti predsednik vseh državljanov Hrvaške, ne glede na njihove politične, verske in nacionalne razlike« (Krušelj, 1994: 123). Poudaril je, da je potrebno težiti k ustvarjanju družbe, v kateri bodo človeške in delovne sposobnosti ter državne in moralne vrline, ne pa izvor ter verska usmerjenost,

¹⁹ Maspok je kratica, ki označuje *masovni pokret*; predstavlja pa euforično prebijeno nacionalistično gibanje, z zahtevami po modernizaciji ekonomskega sistema in reformi odnosov v federaciji (Jež, 1994, 30).

²⁰ Večinski sistem se je na Hrvaškem vsiljeval že zaradi zapletenosti značaja tedanjih parlamentov; v republikah so bili parlamenti sestavljeni iz treh domov in za prvega bi sicer lahko uvedli proporcionalni sistem, a so se temu odrekli, saj bi to spodbudilo nove razprave in zavlačevanja (Meier, 1996: 201).

²¹ HDZ je na volitvah osvojila 197 oziroma 60 % vseh zastopniških mest (Življenjepisi Franja Tuđmana)

določale položaj in vrednostne opredelitve o posamezniku in družbi - vladavina večine bo predstavljala zaščito manjšine (Krušelj, 1994: 123).

Tovrstni nagovor nikakor ni pomiril nemira in naraščajoče nestrpnosti med hrvaškimi Srbi, ki jo je dodobra razplamtel predvolilni boj.²² Takšno ozračje, so s pomočjo uspešne manipulacije travmatičnih spominov na obdobje NDH in z izkoriščanjem emocionalne navezanosti tega prebivalstva na jugoslovansko skupnost uspešno širili nekateri upokojeni srbski generali. Pokrovitelje tovrstne »promcije« pa so predstavljali Slobodan Milošević, Borisav Jović in upravni vrh JLA (Špegelj, 2001: 126).

Že poleti leta 1990 se je pričela obsežna propagandna akcija, naperjena proti Hrvaški, in igra s tamkajšnjo srbsko manjšino. »Težko je živeti kot Srb na Hrvaškem«, je pisala beograjska *Politika*. (Meier, 1996: 219)²³ Vladajoča politika v Beogradu nikakor ni nameravala dovoliti, da bi se zmanjšale pravice srbske manjšine na Hrvaškem, zapisane v jugoslovanski ustavi. Ta je obravnavala Srbe kot konstitutiven narod Republike Hrvaške. Srbsko vodstvo je želelo priključitev ozemlja s pretežnim delom srbskega prebivalstva matični Srbiji, medtem ko so se nekoliko bolj zmerno usmerjene srbske stranke na Hrvaškem zavemale predvsem za avtonomijo. Najpomembnejša izmed njih je bila kninska Stranka demokratskih sprememb (SDS), pod vodstvom Jovana Opačića in Jovana Raškovića. Ta stranka na volitvah sicer ni dosegla vidnejših rezultatov,²⁴ znatneje se je okrepila šele po večinski zmagi HDZ-ja na volitvah. Hrvaški nacionalizem, ki ga je podpihovala želja po »biti svoj na svojem«, je po drugi strani okrepil zahtevo SDS-a po avtonomiji, saj se srbska manjšina ni bila pripravljena sprijazniti z odvzemom pravic, določenih v jugoslovanski ustavi. Tuđman se je tako že na samem začetku predsednikovanja znašel pred velikim problemom. Brezkompromisno je želel ustanoviti svobodno, nacionalno hrvaško državo. Zavedal se je, da bi avtonomija na hrvaškem ozemlju pomenila zanikanje bistva programa, za katerega se je

²² Na enem izmed seminarjev (16.2.1990) v Clevelandu, je Tuđman med drugim dejal, da je potrebno Srbe na Hrvaškem razglasiti za hrvaške državljane in jih imenovati »hrvati-pravoslavci«. Naziv »srb-pravoslavci« pa je potrebno prepovedati (Jović, 1996: 107). Ta izjava je jasno nakazala radikalno-nacionalistično politiko HDZ-a.

²³ *Politika* je dnevni beograjski časopis, ki je bil že tedaj, predvsem pa v letih med vojno, močno nadzorovan s strani Miloševića (Meier, 1996: 219).

²⁴ Po prvih večstrankarskih volitvah je SDS v hrvaškem saboru dobila le pet sedežev - in vsi ti so bili omejeni na skupek občin v okolici Knina. Večina Srbov na Hrvaškem je volila bivše reformirane komuniste, zdaj imenovane Stranka demokratičnih sprememb, pod vodstvom Ivice Račana (Silber, Little, 1996: 102).

zavzemal, še več, odobritev srbske avtonomije bi razvoj mlade hrvaške državnosti otežilo. Že na samem začetku, bi se morala soočiti s podobnim problemom, ki se ga je Srbija otepala že dalj časa zaradi avtonomije Kosova. Srbsko manjšino je želel obravnavati kot vse druge manjšine znotraj hrvaškega ozemlja. V tej zgodnji fazi ustanavljanja nove države je videl možnost, da odstrani vse zunanje dejavnike, ki bi kakorkoli ovirali razvoj nove Hrvaške.

Vendar pa so srbske manjšine še vedno ohranjale vse vodilne položaje v policiji in JLA, zato je poskušal poiskati »spravno potezo«, ki bi jo ponudil Raškoviću, hkrati pa si ne bi odtujil lastnega protisrbskega volilnega telesa. Ponudil mu je mesto v vladi, ki pa ga je Rašković gladko zavrnil, saj je sam v prvi vrsti še naprej vztrajal pri zahtevi, da bi bili Srbi v novi Hrvaški opredeljeni kot enakopravni. Ni predlagal nikakršnih specifičnih ozemeljskih zahtev; Srbi naj bi pravice naroda uživali tako posamič kot kolektivno, kjerkoli na Hrvaškem bi že živeli. Takšna organizacija države, v kateri bi bili Hrvati le »sostanovalci«, kjer ne bi mogli uveljavljati lastne ekskluzivnosti, pač pa bi še naprej živeli v sponah srbske nadvlade in krojenja politike, je bila za Tuđmana popolnoma nesprejemljiva.

Njegova stranka je junija, dva mesec po prevzemu oblasti (ter z zelo kratkimi posvetovanji zunaj vladajoče skupine) predložila osnutek ustave. Hrvaško državo je opredelila kot suvereno državo hrvaškega naroda. Srbi niso bili posebej izpostavljeni, omenjeni so bili le kot manjšina. Tu so se pokazale avtoritarne poteze Tuđmanovega vladanja. Ni dovoljeval nikakršnih zunanjih posvetov, taktičnih pogajanj, ki se jih je sicer slepo držal. Vztrajal je pri izvajanju lastnih idej, ne glede na posledice. Za Raškovića je ta poteza predstavljala hud udarec, okrepil se je položaj radikalnejših srbskih nacionalistov; tistih, ki so terjali ozemeljsko avtonomijo in celo odcepitev od Hrvaške (Silber, Little, 1996: 103).

Tuđman je zato Beogradu očital, da je spodbudil in usmerjal vstajo krajinskih Srbov, v Raškoviću pa je videl voljnega agenta vstaje. Sprevidel je, da Raškovića nikakor ne bo uspel vključiti v lastno strukturo vlade, zato ga je z objavo njunega tajnega pogovora v dnevniku *Danas* poskušal onemogočiti z diskreditacijo. Če je predvideval, da bo uničil srbsko vstajo tako, da bo uničil verodostojnost Raškovića v očeh srbske manjšine, je bil to eden večjih spodrseljajev v času njegovega predsednikovanja. Učinki so bili ravno nasprotni, saj je spodkopana avtoriteta Raškovića pomenila vzpon radikalnejšega Milana Babića, ki pa se je zavzemal za teritorialno odcepitev občin, v katerih so Srbi predstavljali večinsko prebivalstvo. V prihodnjih mesecih je Babić z obiskovanjem »srbskih občin« uspešno organiziral oboroženo

vstajo. Na tistih območjih, kjer Srbi niso želeli sodelovati z tovrstno agitacijsko politiko in so celo podpirali novo hrvaško vlado, si je Babić sodelovanje pridobil z nasiljem.

18. 8. 1990 je z zaporo na večjih kninskih vpadnicah prišlo do prve vstaje. Zapore so bile sicer kmalu odstranjene, vendar pa del Hrvaške, ki se je naglo širil, ni bil več pod nadzorom vlade. Območja pod nadzorom SDS so se popolnoma ločila od preostale republike. Krajinski Srbi so se še tesneje povezali z Beogradom - pod nadzorom Slobodana Miloševića. V naslednjih štirih letih se je upor razširil na široko območje Slavonije in Dalmacije, kar je Hrvaško tako gospodarsko kot tudi politično zaznamovalo vse do danes.

4.3.4 Boj Hrvaške za neodvisnost

Kmalu po prvih večstrankarskih volitvah sta bili Slovenija in Hrvaška izpostavljeni napadom jugoslovanskega državnega vodstva in vojske. V tem obdobju sta zato težili k sodelovanju, novi vodstvi obeh republik sta se zedinili o preobrazbi Jugoslavije v konfederacijo neodvisnih držav kot edini preostali možnosti obstoja skupne države (Meier: 1996, 224).

Na začetku leta 1990 sta predstavili osnutek predloga; nova konfederacija naj bi temeljila predvsem na skupnem trgu in določeni stopnji monetarne zveze (po vzoru Evropske skupnosti). Vendar zaradi intrig v Beogradu osnutek ni bil nikdar predstavljen jugoslovanskemu predsedstvu. V Zagrebu in Ljubljani so zato menili, da je bila tako zapravljena edina možnost rešitve Jugoslavije po poti konfederativne preobrazbe. Vse to se je odvijalo pred ozadjem vstaje Srbov na Hrvaškem (Meier, 1996: 225).

Kljub intenzivnemu sodelovanju in skupnim interesom za razrešitev nastale situacije pa so med Slovenijo in Hrvaško obstajale številne razlike v načinu vzpostavljanja politične vladavine in izpostavljanja prioriternih nalog. Medtem ko je slovensko predsedstvo pospešeno razpravljalo o obrambnih ukrepih in monetarni ter gospodarski zaščiti republike, so v Zagrebu odkrivali spomenike, govorili o Zahodu in slavili vlogo Hrvaške v Evropi (Meier, 1996: 225). Tuđman je več pozornosti posvečal protokolarni ureditvi vladne pisarne kot pa obrambni drži Hrvaške v primeru napada JLA. Njegovo osebno nastopanje in način argumentiranja sta v svetu povzročala prej odvrčanje od hrvaške strani kot pa izražanje simpatij.

Ena redkih prepričljivih kadrovskega poteza je bilo imenovanje upokojenega poveljnika petega armadnega območja v Zagrebu, generala Martina Špegelja, za hrvaškega obrambnega ministra (Meier, 1996: 219). Vendar pa njegovo imenovanje ni pomenilo poskusa, da bi hrvaške kadre v vojski ali teritorialni obrambi pridobili na svojo stran, iz česar bi bilo mogoče ustvariti jedro nove hrvaške vojske. Tuđman je zavračal vse predloge obrambnih načrtov, ki mu jih je predložil Špegelj.²⁵ Nikakor se ni želel odreči strogi politiki pogajanj, niti za ceno popolne nepripravljenosti, kar se ob razvoju tedanjih dogodkov nikakor ni pokazalo kot smotrna odločitev.

Že konec leta 1990 je prišlo do večjih premikov znotraj JLA, ki je spoznala, da se mora znova »zasidrati« v političnih strukturah Jugoslavije. Po razpadu Zveze komunistov je bil vrh JLA iz teh političnih struktur izključen, njihov zaveznik Milošević pa je zasledoval predvsem lastne cilje.²⁶ Bistveno vlogo so odigrali tudi dogodki v Sovjetski zvezi, ki so podobo sveta v očeh generalov povsem zmedli in pri nekaterih vzdramili celo instinkte poslanstva reševanja sveta. Jugoslovanska vojska naj bi bila še edina sila v Evropi, ki se je zavzemla za ohranitev socializma. Dolžnost jugoslovanske vojske naj zato ne bi bila le obramba Jugoslavije, pač pa celotnega koncepta socializma. Spodbujeni s »poslanstvom za pravo stvar« in nezadovoljni z zmanjšano vlogo v političnem prostoru, so nekateri generali 4. 11. 1990 v beograjskem centru Sava ustanovili »armadno partijo«, ki se je imenovala *Zveza komunistov, gibanje za Jugoslavijo* (Meier, 1996: 227).

Politično okrepljeni in opogumljeni so se generali prvič odločili za napad; cilj so predstavljale oborožene sile, ki so se umaknile nadzoru vojske. Na Hrvaškem je te sile

²⁵ Špegelj je kasneje v avtobiografiji zatrdil, da bi hrvaško vodstvo moralo predvideti tudi možnost oborožega obračuna. Za tak primer bi moralo pripraviti osnovni obrambni načrt. Možno je da v takem primeru do vojne ne bi prišlo ali pa bi se vsaj znižalo število žrtev (Špegelj, 2001: 357).

²⁶ Srbske volitve 9. 12. 1990 so Miloševiću in njegovi socialistični stranki prinesle veliko zmago. Kmalu za tem, ko je bil sprejet tudi slovenski plebiscit za neodvisnost, je Milošević opustil hegemonistično jugoslovansko linijo in se oprijel »velikosrbske«. Povesod je napovedoval, da Srbi v nobeni državi ne smejo živeti kot manjšina, pač pa kot konstitutiven narod – povesod, kjer živijo Srbi, mora biti Srbija. Vso pozornost je usmeril na republiko z večjim deležem srbskega prebivalstva – Hrvaško in BiH. Pozornost do Slovenije se je zmanjšala, saj je bila srbska skupnost v tej republici manjša (Meier, 1996: 232). Volilni uspeh je bil dosežen, velikosrbska ekspanzija se je lahko pričela

predstavljala policija,²⁷ za katero se je nakupovalo orožje v tujini, predvsem na Madžarskem, saj jim vojska (JLA) iz skladišč ni namenila nobenega orožja. Smatrala jih je za paravojaške organizacije, ki naj bi delovale v korist nacionalne separatistične politike novo izvoljene hrvaške vlade, ki je srbski vrh ni priznaval. S tovrstnimi političnimi intrigami se je vojska jeseni 1990 tudi neposredno udeležila konflikta, čeprav se kot del ustroja bivše komunistične partije nikakor ne bi smela vpletati v politično sceno.²⁸

Januarja naslednje leto pa je vojska dodobra prekoračila lastne pristojnosti in jasno nakazala, s katero stranjo bo v bodoče pripravljena sodelovati. Prišlo je do dobro razdelane in usklajene agitacije, ki jo je iz Beograda vodil Jović s pomočjo nekaterih generalov. Uspeli so doseči, da je predsedstvo države sprejelo večinski sklep, da je t.i. paravojaške enote, katerih razorožitev je zaman želela doseči v prejšnjem letu, treba razpustiti na podlagi zveznega povelja. Če hrvaške policijske rezervne enote, torej legalne enote Republike Hrvaške, tega ne bi upoštevale, je štab poveljstva vojske zagrozil prehod enot v stanje pripravljenosti in sodni pregon odgovornih oseb. Ta grožnja se je nanašala predvsem na ministra Šeglja, ki je bil zadolžen za nabavo orožja, in sicer po neposredni zahtevi predsednika Tuđmana (Špegelj, 2001: 131). Vojska je Špeglja obtožila zaradi kopičenja orožja, kar je še dodatno podkrepila s predvajanjem filma na beograjski televiziji, v katerem ga je »razkrila« kot tihotapca z orožjem.²⁹ Tuđman v sporu ni stopil na stran ministra obrambe, vso težo obtožbe je prepustil Špeglju, sam pa je bil pripravljen popustiti manipulacijsko vodeni politiki iz Beograda. Privolil je v »razpustitev« hrvaških policijskih rezervnih sil, orožje pa je lahko ostalo pod hrvaškim nadzorom. To soočenje je Tuđman razložil kot zmago, saj naj bi imela po »sporazumu« Hrvaška pravico sama skrbeti za red na lastnem ozemlju. Vendar se je motil, saj

²⁷ Hrvaška vlada se je odločila za mobilizacijo policijskih enot, saj JLA ni želela posredovati pri uporih srbskih manjšin. Ker pa so tudi vodilne položaje v policiji (v veliki meri) zasedali predstavniki srbske narodnosti, je prišlo do številnih zamenjav znotraj policijskega vrha. Novačenje Hrvatov je v policiji ustvarilo ozračje nacionalne izključenosti in nestrpnosti. S tem je vsaj delno mogoče odgovoriti tudi na vprašanje zakaj se je toliko srbskih policistov in civilistov, ki bi jih bilo sicer mogoče pregovoriti za življenje v neodvisni Hrvaški, priključilo upornikom, ko se je pozneje vojna začela (Silber, Little, 1996: 116).

²⁸ JNA po ustavnih določilih ni smela izvajati agresije na katerokoli republiko oziroma posredovati v notranjih sporih. Kar pomeni, da nobena republika oziroma zvezna institucija, ni smela oboroženo intervirati niti na zahtevo po odcepitvi (Špegelj, 2001, 357).

²⁹ Špegelj v avtobiografiji trdi, da je bil posnetek prirejen tako, da bi ga lahko diskreditirali (Špegelj, 2001: 172).

se je vojska kmalu razvila v dejavnik, ki je aktivno sodeloval v sporih znotraj republik, državna sila je bila mobilizirana kot izvrševalka Miloševićeve strankarske politike (Meier, 1996: 234).

Da bi si je vojska dokončno vzpostavila dominantno vlogo znotraj Hrvaške, je Jović sredi marca 1991 (po zmanipuliranem oziroma insciniranem »državnem udaru«) zahteval razglasitev izrednega stanja v vsej Jugoslaviji, kar bi tudi legalno pomenilo predajo policijskih pooblastil vojski, to pa bi Miloševićevi velikosrbski politiki dokončno omogočilo »legaleno pot« pri vzpostavitvi srbske nadvlade - z začetnim obsežnim napadom predvsem na Hrvaško. Kljub številnim pritiskom je za predlog glasoval le srbski blok, ki ni dobil večine. Uzakonjena pot do prevlade in agresivnega vdora na Hrvaško je bila zaprta, kar pomeni, da bi vsak nadaljnji poskus napada vojske na ozemlje Hrvaške predstavljal protiustavno dejanje.

Tuđman je po tem porazu srbskega političnega bloka očitno dobil občutek, da je napočil pravi trenutek za resnejša pogajanja o hrvaško-srbskih odnosih. Verjetno se je počutil sorazmerno varnega, saj zakonsko vojska ni smela posegati v notranjo upravo Hrvaške. Srečanje Tuđmana in Miloševića, ki je bilo že vnaprej označeno kot zgodovinsko, se je zgodilo na posestvu Karađorđevo v srbski Vojvodini.

4.3.5 Vpletanje Bosne in Hercegovine v hrvaško politiko

Usodo BiH si je Tuđman zamislil že v zgodnjem obdobju predvolilnega boja. Že v predvolilnih govorih je promoviral uresničenje tisočletnih sanj Hrvatov po lastni državi. V izpolnitev teh sanj ni vključeval le pripadnikov matične republike Hrvaške, pač pa tudi hercegovske Hrvate. Na hrvaški televiziji je v začetku aprila 1990 med drugim komentiral, da bi Hravška morala dobiti svoje »naravne in zgodovinske meje«. Gib s kazalcem po zemljevidu je sprožil ugibanja ali ne teži k pridružitvi vseh hrvaških, morda celo muslimanskih delov Bosne (Meier, 1996: 209). Med drugim je republiko Bosno in Hercegovino krstil kot »nacionalno državo hrvaškega naroda« (Silber, Little, 1996: 121). Tako so se že takrat nakazovala prihodnja politična prizadevanja Tuđmana, da bi hrvaške dele Bosne priključil matični državi, kar pa ni bil odraz samo njegovih nacionalističnih teženj.

Hercegovski lobi – hrvaški izseljenci iz Hercegovine, pa tudi tisti, ki so še prebivali v Bosni in Hercegovini - je predstavljal pomemben steber, na katerega se je opiral Tuđman. V

zamenjo za finančno, politično, pozneje celo vojaško podporo je postal Tuđman dolžnik te klike (Silber, Little, 1996: 122). Hercegovski lobi je odkrito zagovarjal aneksijo Hercegovine, južnega dela Bosne in Hercegovine, kar se je odlično pokrivalo z nacionalnim programom HDZ-a.³⁰

Pri predvolilni krepitvi volilnega telesa se Tuđman ni branil nikakršne pomoči. Pripravljen se je bil zavzeti tudi za dele, ki niso spadali pod ozemlje Republike Hrvaške, čeprav je že tedaj naraščala nestrpnost srbskih na Hrvaškem. Utopično je bilo pričakovati, da bo Beograd dopustil mirno odcepitev Hrvaške - skupaj z degradiranim statusom srbske manjšine - poleg tega pa tudi širitev hrvaškega ozemlja na področje BiH. Vendar pa je Tuđman dovoljeval vtis, da resnično verjame, da je nevarnost pred vojaškim udarom JLA odveč, saj naj bi bila volja ljudstva preveč očitna.

V takšni »atmosferi« je 25. 3. 1991 prišlo do zgodovinskega srečanja med Tuđmanom in Miloševićem, od katerega je Tuđman veliko pričakoval.³¹ Njegov izbor Karađorđeva za mesto sestanka je imelo, tako kot veliko drugih potez hrvškega predsednika, globlji simboličen pomen. V tem kraju je Tito leta 1971 politično likvidiral »hrvaško pomlad«, kar je imelo neugodne posledice tudi za Tuđmana. Zato je ta kraj najverjetneje izbral kot simbolično dejstvo, da bo mesto, ki je dvajset let nazaj pomenilo njegovo politično, celo družbeno diskreditacijo, sedaj predstavljalo dokončen vzpon in potrditev njegove oblasti. Seveda če bi uspel »osvoboditi« področja Hrvaške, na katera že dalj časa ni imel vpliva, pa tudi uresničiti obljubo, dano hercegovsko-hrvaškemu lobiju. Izbor tega kraja je najverjetneje predstavljal Tuđmanovo potrebo, da vsako dejanje ritualizira, preprede s simboli in umesti v del mita o novi Hrvaški (Žanić, 1993: 67).

Milošević je že na samem začetku sestanka potrdil Jovićeve napovedi, da ima Srbija interese izključno na področju BiH, kar pomeni da ne namerava podpirati nadaljnjih uporov srbskih manjšin na Hrvaškem. Tuđman se očitno ni mogel upreti optimističnemu upanju, da je to dejanska politika, ki se je namerava Milošević držati. Ne samo to - v agresorju, ki je

³⁰ Ekspanzionistična politika Hercegovskega lobija je pozneje med Hrvati iz drugih predelov BiH izgubila vso podporo, kar je omajalo tudi politiko HDZ-a, celo na Hrvaškem.

³¹ Jović naj bi Tuđmanu že vnaprej vzbudil pričakovanje ugodnega razpleta pomembnega sestanka, saj naj bi poudaril, da je mogoče konflikte s krajinskimi Srbi razrešiti po mirni poti. Srbija naj bi sicer imela interese v BiH, ne pa na Hrvaškem.

pretanjeno učinkovito podpihoval spore in nered na Hrvaškem, je našel »zgodovinskega« partnerja za ustvarjanje Hrvaške. Oba sta sklenila razdeliti Bosno na škodo Muslimanov,³² kar je bila več kot očitna izdaja muslimanskih interesov, saj je pred tem Tuđman objavljala partnerstvo z BiH kot cilj hrvaške politike. S sporazumom o aktivnem poseganju v drugo republiko je Tuđman prestopil meje zaščitnika lastne države in prestopil na stran agresorja.

Neverjetno je pomisliti, da je bil dejansko pripravljen verjeti Miloševićevim obljubam o sodelovanju pri ustanavljanju »velike Hrvaške«. S slepim ponavljanjem, da bo »zgradil takšno Hrvaško, kot je še nikoli ni bilo« (Meier, 1996: 238), je naletel na resnejša nestrinjanja v lastni vladi. Porodili so se prvi dvomi o političnih sposobnostih hrvaškega predsednika, številne poznejše Tuđmanove napake je tako mogoče povezati z »duhom iz Karađorđeva«. Zaupanje Miloševiću ga je pripravilo do tega, da je podcenjeval nevarnost za Hrvaško in zrušil vse, kar so uspeli zgraditi do tedaj. Tedaj so se postavili temelji za njegovo zgrešeno bosansko politiko, ki je ni opustil vse do konca. Namesto da bi v Muslimanih videl zaveznike, jih je bil pripravljen prevaritati. Njegovo mnenje, da v Karađorđevem ni rešil le vprašanja celovitosti Hrvaške, temveč tudi okoli v BiH živečih Hrvatov, se je izkazalo kot zmota stoletja.

Pogajalske politike, ki se je je Tuđman držal že prej, sedaj ni pustil prekiniti pod nobenim pogojem. Kljub opozorilom³³ še naprej ni dovoljeval nikakršnih obrambnih načrtov. Tudi zavezništvo s Slovenijo je prelomil, ko kljub prošnjam te republike, naj ne dovoljuje napada JLA iz Hrvaške, ni želel posredovati. Oba zaveznika, pridobljena v procesu osamosvajanja, je Hrvaška izgubila zaradi slepega zaupanja hrvaškega predsednika in sodelovanja z največjim agresorjem, ki ji je grozil. Zavlačevanje z obrambo se je pozneje izkazalo kot odločilno pri naraščanju števila hrvaških žrtev. Če bi se Tuđman zvesto držal zastavljenih ciljev v sodelovanju s Slovenijo in BiH, če bi dovoljeval hitrejša ukrepanja ob grožnji agresije, število žrtev najverjetneje ne bi bilo tolikšno. Milošević je Tuđmana premagal tam, kjer je bil najbolj ranljiv, saj mu je ponudil tisto, čemer se nikakor ni mogel odreči; neustavljivem hlepenju po ustanovitvi »zgodovinske Hrvaške«.

Sporazum iz Karađorđeva se ni obnesel, srbski uporniki so kmalu za tem prevzeli nadzor nad policijsko postajo v narodnem parku Plitvice; akcija je terjala prve bojne žrtve te vojne. V

³² Muslimani so v začetku vojne (na Hrvaškem) tudi aktivno pomagali Hrvatom v boju proti srbskemu agresorju (Meier, 1996: 238).

³³ Predvsem minister za obrambo – Martin Špegelj je nenehno opozarjal na nevarnost popolne nepripravljenosti.

štirih mesecih so Srbi, s podporo JLA, začeli resnično vojno, da bi si oblikovali lastno državo, ki je prvotno zajemala območje z večinskim prebivalstvom srbske manjšine, pozneje pa se je to področje še razširilo.

5. POLITIČNI SIMBOLI IN JAVNA PODOBA

Obredno, ritualno vedenje ni značilno samo za primitivne, pač pa tudi za urbanizirane družbe (Žanić, 1993: 68). Pomembnost vključitve novega simbolnega sistema v neko družbo je odločilnega pomena za vsako politično mobilizacijo, ki želi kar najbolj široko, globoko in dolgotrajno zajeti ciljno občinstvo. Politična sporočila in celotna politična prezentacija nima le enega, manifestnega pomena, pač pa globlje, kulturno pomembnejše aspekte. Ti so neločljivo povezani z obstoječo družbeno strukturo oziroma družbenim kontekstom, v katerem politična prezentacija poteka. Kar pomeni, da politična prezentacija ne zajema le osnovne, izražene ideje, pač pa povezuje vse dejavnike kulturne in tradicionalne sheme sistema, v katerem se pojavlja.

Obdobje prehoda družbenega oziroma političnega sistema predstavlja tisto odločilno prelomnico, ko je vgradnja novega simbolnega sistema in logistične prezentacije najpomembnejša. Politična sprememba ne prinese le novega programa, potreben je tudi nov prepoznaven znak. Ne samo na državnem, pač pa tudi na motivacijskem in povezovalnem nivoju je potrebno uvesti nove državne simbole, ki pomembno pripomorejo k identifikaciji in kohezivnosti določene družbene skupine. Najpomembnejši državni simboli so naslednji: grb, zastava, himna, pogosto celo gradnja spomenikov, preimenovanje ulic, proslave, uniforme, parade in seveda celostna podoba oziroma retorika vodje. Vsaka bolj ali manj korenita politična sprememba predružači tudi jezik, način komuniciranja, skozi katerega nastaja nova konceptualizacija obstoječega. Znotraj političnih govorov se pojavijo novi simboli, udarne parole, parabole, programske sintkse ipd.

Na Hrvaškem je ob koncu osmdesetih let prišlo do bistvene spremembe. Novim političnim strankam je bilo prvič omogočeno javno nastopiti in bistveno vplivati na politično situacijo na Hrvaškem. Retorika v javnem nastopanju se je spremenila. HDZ, najpomembnejša nova politična stranka, je nove simbole in metaforične elemente črpala iz drugačne tradicije kot predhoden komunistični sistem. Že v predvolilnem obdobju je HDZ sistematično vpeljala novo prezentativno vlogo. Pozneje, ko je bil Tuđman izvoljen za predsednika, pa se je prvotno »obsedeno« rušenje obstoječega reda, vpeljevanje novih simbolov samo še razširilo. Tuđmanu so pogosto očitali, da je več časa posvetil gradnji spomenikov in protokolarni ureditvi pisaren, kot organizaciji znotraj države.

V nadaljevanju sledi krajša analiza posameznih državnih simbolov v povezavi s Hrvaško. Ob koncu pa je predstavljena konstrukcija Tuđmanovega javnega nastopanja oziroma gradnja njegove javne podobe.

5.1 GRB IN ZASTAVA

Grb in zastava sta stalna in najbolj reprezentativna simbolična znaka države. Državo predstavita na najosnovnejših in tudi na najbolj protokolarno strogo določenih dogodkih. Hkrati pa predstavljata tudi nacionalni ponos in zgodovinsko ozadje države oziroma naroda, ki ga predstavljata.

Pri promociji HDZ se je tradicija vedno tesno prepletala z novimi težanjami. Že sam program se je tesno prepletal z nekaterimi hrvaškimi tradicijami³⁴, tako je tudi pri izbiri grba hrvaška vlada posegla po tradicionalnem, srednjeveškem simbolu hrvaškega kraljestva. Grb republike Hrvaške je povzet po zgodovinskem hrvaškem grbu v obliki ščita. Ščit je vodoravno in navpično razdeljen na 25 rdečih in belih polj. Prvo polje v zgornjem levem kotu ščita je rdeče barve, potem pa se rdeča in bela barva izmenjujeta. Nad ščitom se nahaja krona iz petih vrhov, ki se v blagem loku stika z levo in desno zgornjo stranjo ščita. Ta krona je sestavljena iz petih manjših zgodovinsko pomembnih hrvaških grbov (Hrvaški grb).³⁵ Prvi z leve strani se nahaja najstarejši znani hrvaški grb (na modri podlagi je bel polmesec pod rumeno šesterokrako zvezdo), sledijo mu štirje grbi hrvaških zgodovinskih pokrajin; Dubrovniške republike (stiliziran grb z dvema ovalnima rdečima progama na modri podlagi), Dalmacije (tri rumene leopardje glave s kronami – ni izključeno, da gre za risje oziroma levje glave), Istre (rumena koza z rdečimi parklji in rogovi) in Slavonije (na modrem polju sta dve beli proggi, med katerima je na rdeči podlagi rumena kuna)

Skozi stoletja je pomembno vlogo odigrala tudi rdeče–bela barva. Dolgo so potekale polemike, kakšne barve naj bo prvo polje v grbu. Zgodovinsko gledano je bila rdeča barva bolj značilna za Hrvate, bela pa se je pogosteje nanašala na Bošnjake, vendar se je barva začetnega polja skozi zgodovino spreminjala. Po številnih variacijah (skozi stoletja) je ob ustanovitvi

³⁴ Predvsem se je program HDZ tesno naslanjal na Idejo Staričevićeve stranke prava in na Radićevo stranko.

Poleg tega pa je Tuđman v nekaterih predvolilnih govorih poUdarjal tudi pomembnost medvojne NDH. Več o tem v prejšnjem poglavju - Franjo Tuđman.

³⁵ Povzemanje po internetni strani.

Kraljevine Srbov Hrvatov in Slovencev prvo polje zavzela rdeča barva, ki jo je po letu 1939, ob ustanovitvi NDH izpodrinila bela barva. Krono nad ščitom pa je nadomestila črka »U«, ki je ponazarjala tedanji ustaški režim (Uradna stran - hrvaški grb).³⁶

Prav dejstvo, da se je v novi Republiki Hrvaški pojavil simbol, ki ga je uporabljala tudi država NDH, se je ob pomoči srbske propagande razmahnilo do novega mita, ki naj bi ponazarjal, da se v Hrvaški obeta ponovitev ustaškega obdobja, ki napoveduje iztrebljanje Srbov (Hrvaški mit in realnost).³⁷ To je bila seveda namerna provokacija, saj je vsakeršno navezovanje uporabe starodavnega simbola Hrvatov zgolj na obdobje NDH le agitacijsko vodena propaganda, s pomočjo katere bi se sovraštvo in nestrpnost srbske manjšine še povečala. Po drugi strani pa je prav enodimenzionalna umestitev grba v obdobje ustaštva, HDZ omogočila legitimiranje prvotnih Tuđmanovih poudajanj, da je NDH kljub vsemu predstavljala pomemben mejnik v zgodovinski želji po samostojnosti Hrvatov. Nenazadnje je tudi NDH uporabila simbol, ki je bil že stoletja prisoten v hrvaški prezenzaciji in se je ohranil tudi po njeni ukinitvi.³⁸

5.2 PROSLAVE IN ZBOROVANJA

Proslave, politična zborovanja oziroma obredne dejavnosti v mitologiji igrajo pomembno integrativno vlogo. Predstavljajo najbolj direkten in učinkovit način prezentacije ideje politične stranke oziroma njenega akterja. Ponavadi se na teh srečanjih sprošča veliko »emocionalne energije«, ki najbolj učinkovito pritegne ciljno občinstvo. Zbrani na proslavah izkazujejo svojo enotnost, povezanost. Lahko imajo (proslave) celo značilnosti svete drame, saj se odvijajo na »svetem kraju«, s posvečenimi osebami. Sferi svetega in profanega se srečata z namenom utrjevanja stabilnosti in kontinuitete v spreminjajočem se svetu. Udeleženci slavijo izbran politični absolut, državo, stranko ali vodjo (Velikonja, 1996A. 89).

Proslave oziroma zborovanja se odvijajo na točno določenih mestih, ki že imajo ali pridobijo posebno veljavo. Enotnost prisotnih še povišuje protokolarna strogost: himne, grbi,

³⁶ Povzeto na internetni strani

³⁷ Glej prejšnjo opombo.

³⁸ Med drugim je tudi med obdobjem komunistične Jugoslavije grb z motivom šahovnice predstavljal uradni grb Hrvatov (Uradna stran-hrvaški grb).

spomeniki, obredna glasba, uniforme, parade in govori. Na proslavah pride do izraza celoten spekter simboličnega izražanja, ki pripomore h krepitvi družbe.

Kljub temu pa je vzpostavitev novega simbola zelo kočljiv postopek, saj lahko ob »nepravilni uporabi« izvrševalec doseže nasprotni učinek. V nadaljevanju sledi kratek prikaz, kako je takšen poskus spodletel Zvezi komunistov Hrvaške v predvolilnem boju, s čimer se je priljubljenost oziroma opaženost HDZ še povečala.

Januarja 1989 je splitska veja HDZ-a v kongresni dvorani hotela *Marijan* organizirala skupščino. Še isti mesec pa je v istem hotelu svojo skupščino organizirala tudi Zveza komunistov Hrvaške. Oba dogodka sta že sama po sebi vsebovala številne elemente klasičnega političnega rituala. Razlikovala sta se predvsem po verbalnih in neverbalnih simbolih, ki sta jih izražala. HDZ je svoje simbole črpala iz hrvaške nacionalne kulture in zgodovine, SKH pa iz transjugoslovanske mitologije revolucije. Prav te razlike so na simbolni ravni tesno povezale oba dogodka, saj so ju postavile v diametralno razmerje, v katerem je HDZ »slavila zmago«. Prva napaka organizatorjev SKH-ovega zborovanja je bilo dejstvo, da so večjo pozornost namenili ritualu in simboliki kot realnim potrebam. Zborovanje so organizirali v premajhni dvorani (čeprav je bila poglobljena prednost SKH vedno prav kvantiteta udeležencev), zato se ga je udeležilo manj ljudi. Poleg tega pa jim je spodletel osnovni namen, da bi z uporabo istega prostora demistificirali nasprotnika. Dosegli so ravno nasprotno. Z uporabo istega prostora, ki do tedaj ni imel nikakršnega simboličnega pomena, se je SKH postavila v vlogo večnega zasledovalca HDZ-a. HDZ je lahko svoja zborovanja še naprej definirala kot »sama sebi zadostna«, med tem ko jih je SKH z ritualnim navezovanjem na isti prostor nesporno povezala z nasprotnikom. Na globljem, simbolnem nivoju se je SKH postavila v vlogo zasledovalca, ker je s krepitvijo lastnih simbolov vedno znova opozarjala na HDZ, saj hipertrofirani simbolizem popolnoma »izčrpa« tistega, ki se ga slepo poslužuje. Zasledovalec nikakor ne mora doseči zasledovanega, čeprav neumorno zasleduje političnega nasprotnika, da bi ritualno redefiniral vse, česar se le-ta dotakne – mesta, datuma oziroma pojma. Z vsakim poskusom izpostavitve lastne racionalnosti proti nasprotnikovi iracionalnosti se za korak oddalji od lastnega cilja – pridobivanja naklonjenosti ciljnega občinstva (Žanić, 1998: 67-73). Ta primer prikazuje moč ritualizacije določenega prostora, ki se ob nepravilni izvršitvi lahko spreobrne v ujetost in nemoč izvrševalca. HDZ si je ustvarila svoj simbolni prostor, njen nasprotnik, pa ga je z napačno uporabo še podkrepil.

5.3 SPOMENIKI

Spomenik je materialni presežek mitologije. Je fizični posnetek razmerja med neminljivim kolektivnim duhom in individualno podreditvijo. Spominska obeležja slavne preteklosti in ljubljencev nacionalnih zgodovin so najlažje razumljivi mediji mitske samopredstave, njena govoreča orodja. Žrtve so temelj in jamstvo novega reda. Postanejo »kolektivna last«, delček vsakega posameznika, poglavitno vodilo in opomin, da je novi čas, ki prihaja, lepši. Tako se napisi spominskih obeležij skorajda ne ločijo – »žrtvovani zahtevajo nadaljevanje njihove poti, naslednje generacije naj se zavedajo, da uživajo to, kar so jim oni izbojevali s krvjo, da je torej njihova smrt omogočila srečo živih« (Velikonja, 1996A: 95).

Predvsem pa spomeniki predstavljajo materialno upodobitev določenega obdobja. Večje družbene spremembe podajajo nove razloge za gradnjo spomenikov. Na Hrvaškem, kjer se je politično vodstvo »mrzlično borilo« oblikovati novo državo, nov družbeni red, je to neizogibno potegnilo za seboj uporabo vseh orodij utrjevanja novega reda. Po volitvah je nova politična oblast množično postavljala nove spomenike in rušila tiste, ki se niso skladali s podobo in promocijo nove Hrvaške. Skrajnost so dosegli, ko je postalo očitno, da je gradnja spomenikov in vgradnja novih simbolov postala pomembnejša od organizacijskih dolžnosti. Tuđman je po izvolitvi še mesece zavzemal vlogo junaka, ki je Hrvatom izbojeval novo državo, čeprav se je pot do samostojnosti šele začela.³⁹

5.4 POLITIČNI DISKURZ

Političen diskurz predstavlja naslednjo pomembno točko pri vzpostavitvi in ohranjanju močne pripadnosti določeni družbeni skupnosti. Pomemben del političnega diskurza predstavljajo politični slogani in parole. Le-ti nastajajo na različne načine, njihov

³⁹ Sedaj ko je vojna končana, Tuđman pa že mrtev, potekajo plemike ali in katero ulico oziroma trg naj preimenujejo v spomin na prvaga hrvaškega predsednika. HDZ se zavzema za preimenovanje Trga maršala Tita oziroma Britanskega trga v Trg Franje Tuđmana (Preimenovanje trga). Vendar se še vedno ne ve ali bo predsednik, ki je »zgradil« toliko novih spomenikov in preimenoval ogromno trgov in ulic, tudi sam kdaj ovekovečen v imenu trga.

najpomembnejši namen pa je, da kratko in jedernato izražajo posebnost, drugačnost. Neprecenljiva je vrednost slogana, ki se po mnogih ponovitvah zasidra v spomin prejemnikov, ki postanejo novi, nadaljnji izvrševalci. Prav tisti slogani, ki so na prvi pogled brez pravega smisla, skorajda vsakdanji in preprosti se pogosto izkažejo kot najučinkovitejši (Žanić, 1993: 189). Obstajajo slogani, ki pomen črpajo iz nekega drugega konteksta, iz nekih drugih, izvorno in pomensko sorodnih sloganov. Predstavljajo neke vrste odgovor oziroma nadaljevanje predhodnega slogana, zaradi česar se njihov pomen sčasoma izčrpa in izgine (Žanić, 1993: 189). Predvsem pa je pomembno, da se takšen slogan vpelje v pravem trenutku in da vsebuje nek smisel, ne zgolj banalne ponovitve.

HDZ je lastno predstavitev večinoma navezovala na stare parole, Starićevičeve in Radićeve sintagme, zaradi česar je bila nekoliko neizvirna. Vendar pa je stranki vsaj en slogan, ki si ga je izposodila iz nekdanje ideologije, uspel v celoti. Eden najbolj prepoznavnih sloganov, ki jih je uporabljal Tuđman, je bil *hrvaška puška na hrvaškem ramenu*.⁴⁰ S tem kratkim stavkom je Tuđman zajel celotno držo hrvaške politike; krepitev nacionalnega ponosa in motivacijo po ubranitvi vsega, kar Hrvaški pripada, hkrati pa je povezal tradicionalne elemente z novodobnimi težnjami. »Priljubljenost« rekrutiranega slogana je vzbudila pozornost nekaterih članov srbske manjšine na Hrvaškem, zato so ga poskušali vpeljati v lasten diskurz, kot opozicijo obstoječemu – hrvaškemu. Pojavil se je nov slogan *srbska puška na srbskem ramenu*. S tem, da so za lasten slogan uporabili idejo Radićevega slogana v izvedbi HDZ-a, so pristali na »odgovor iz tretje roke na odgovor iz druge roke oziroma parafrazo parafraze« (Žanić, 1993: 175).

5.5 POLITIKOVA GRADNJA SAMOPODOBE

Naslednja pomembna komponenta, ki vpliva na pozitivno prepoznavo politika, je predstavitev njegove celostne podobe. Sem spada njegova zunanja podoba (urejenost, primerna oblačila, ob določenih priložnostih celo uniforma), pravilna in konsistentna uporaba

⁴⁰ Ta slogan je bil med drugim uporabljen že v predvolilnem boju HDZ, ko so želeli poudariti da ne bo prišlo do nikakeršnih sprememb, dokler ne bo odpravljena zgodovinska neuravnoteženost na Hrvaškem (nadpovprečna zastopanost Srbov v javnih glasilih in policiji). Tedaj so uporabili izrek, da se nič ne bo izboljšalo, dokler *hrvaška puška ne bo na hrvaškem ramenu in hrvaška denarnica v hrvaškem žepu* (Silber, Little, 1996: 90)

retorike, mimika in gestakulacija ob nastopanju, predstavljanje v javnosti in na slikah, način življenja, itd. V prvi vrsti je politični akter javna osebnost, ki mora dosledno krepiti lastno prepoznavnost.

Tuđman je določene komponente javne podobe močno navezoval na enega najmočnejše prepoznavnih političnih akterjev v novem obdobju balkanskega prostora – Josipa Broza Tita. Čeprav se je v politični misli izogibal transjugoslovanski ideji, je številne podrobnosti javne predstavitve prevzel prav po človeku, ki je predstavljal bistvo jugoslovanstva. V nadaljevanju so predstavljene nekatere podrobnosti Tuđmanove javne podobe.

Viri navajajo, da je bil Tuđman izjemno tog človek. Ni premogel lahkotne šaljivosti, ki je bila tako značilna npr. za Tita, vedno je bil resen, kadar pa se je smejal, je bil to izkrivljen, polovičen nasmešek, ki ga nikakor ni napravil simpatičnega (Matvejević, 1998: 15). Tudi na slikah je bil vedno resen ali nasmejan le napol. Slike so nasploh predstavljale pomemben izkaz njegovega načina vladanja. Na uradnih slikah je vedno posnemal Titovo držo. Dopasna ali doprsna slika, z delnega profila, na kateri je bil najpogosteje v uniformi, z vsemi častnimi našitki. Tudi ob teh priložnostih je opozarjal na vse (njegove) zasluge v hrvaški vojni.

Slike so že v Titovem obdobju predstavljale pomemben del njegovega promoviranja. V številnih pisarnah in hišah je bila obešena njegova slika. Po osamosvojitvi Hrvaške so te slike seveda odstranili, zamenjale so jih nove – Tuđmanove. Kot bi želel privzeti delček Titove veličine in dokazati, da je sam za prihodnost Hrvaške prav tako pomemben, kot je bil Tito v Jugoslaviji. Predvsem pa ga je nekoliko tog način slikanja (uradne slike v uniformi) še bolj odmaknil od vseh drugih demokratičnih voditeljev in ga jasno postavil v balkanski prostor, od koder si je tako želel »pobegniti«. Verjetno bi v očeh zahodnega sveta veliko pridobil, ko bi se popolnoma, tudi ritualno odmaknil iz komunističnega obdobja. Po drugi strani pa je vojno obdobje, v katerem je predsednikoval, puščalo odprta vrata samopašnemu nastopaštvu in avtoritarnemu načinu vladanja, ki se mu dolga leta - s strani oblasti zatirani doktor - ni mogel upreti.

Tuđmanova gestakulacija in govorniška intonacija, sta bili izrazito revolucionarni. V govorih je z odločnimi gibi rok in udarjanjem roke ob govorniški pult vedno podkrepil udarna gesla in govore, ki so pozivali k enotnosti in poviševali motivacijo med vojaki, ki naj bi ubranili njihovo novo državo. Samo besedilo pa je pogosto vsebovalo besede, kot so: *naš*, *Hrvatska*, *Lijepa naša* ... Poze, kretnje in izrazi, ki jih je uporabljal v javnem nastopanju, pa so

včasih dosegli mejo patetičnosti (Matvejevič, 1998: 1). Med drugim se je kot vodilni predstavnik t.i. katoliške države redno pojavljal v cerkvi, kjer je nemo odpiral usta v molitvi, ki pa je najverjetneje ni poznal, saj je bil do osamosvojitve ateist (Matvejevič, 1998: 15). Eden najpomembnejših dogodkov samostojne države, obisk papeža Janeza Pavla II, je Tuđmanovo pretirano razkazovanje in prevzemanje vodilne vloge v javih dogodkih pokazal v svojevrstni luči. Med beatifikacijo kardinala Stepinca v cerkvi Marije Bistriške, leta 1998, se je Tuđman povzpел na oltar in se stisnil k papežu, kar je ovekovečil fotograf. Po trditvah strokovnjakov, ki spremljajo svetega očeta na potovanjih po svetu, se to ni zgodilo še v nobeni izmed dežel, v katerih so papeža dočakali državniki (Matvejevič, 1998: 15). Tuđman je bil edini, ki se je čutil dovolj pomembnega, da mu papež izkaže posebno čast, s čimer se je prav gotovo zapisal v zgodovino.

Omenila sem že, da je Tuđman dosledno sledil nekaterim Titovim posebnostim. Med drugim je prevzel tudi njegov način življenja. Takoj po izvolitvi je zasedel Banske dvore, nekoč Titovo rezidenco. Povzel je izjemno razsipniški slog življenja, neprimeren za predsednika mlade, demokratične države.⁴¹ V določenih pogledih je bila Tuđmanova prezentacija v javnosti nekoliko neokusna, pretirana in premočno povezana s preteklim obdobjem, ki ga je sicer zavračal. Vendar pa je bila v danem zgodovinskem trenutku na Hrvaškem kljub vsemu sprejeta. Določena nestrinjanja in zmanjšana podpora s strani naroda sta bila v večji meri posledici nestrinjanja s Tuđmanovo poznejšo politiko. Nastopaštvo in pogosto kičaste parade (Matvejevič, 1998: 15) niso bile sporne. V zgodovino hrvaškega naroda bo Tuđman prav gotovo zapisan, vendar pa se postavlja vprašanje, na kakšen način bodo prihodnji rodovi dojeli simbolno prezentacijo, slike in postavljene spomenike prvega predsednika demokratične Hrvaške.

⁴¹ Mnogi so se spraševali, na kakšen način je tako iznenada nakopičil tolikšno bogastvo. Sam je trdil, da z »avtorskimi honorarji«, medtem ko so v knjigarnah trdili, da je prodaja njegovih del zanemarljiva (Matvejevič, 1998: 15).

6. ZAKLJUČEK

Razvoj mita v določeni družbi predstavlja enega osnovnih načinov konstrukcije obstoječe realnosti. Problem nastopi, ko pride do namerne ideološke zlorabe zgodovinskih dejstev, davnih mitov ali obstoječih resnic, da bi se lažje promovirala želena politika. V preteklem desetletju smo bili na področju Balkana priča takšne zlorabe. Novo ustvarjene politične avtoritete so prehodni prostor - stičišče različnih ver in narodnosti - izkoristile za uveljavitev in zaostritev obstoječih razlik. Prav z načrtnim širjenjem nestrpnosti pa se je ustvaril širok manevrski prostor za avtoritaren način vladavine in zlorabo moči. V takšnih pogojih se je udeležil nov mit – mit o Franji Tuđmanu.

Ob začetku diplomske naloge sem se spraševala ali imajo zunanji faktorji – kot so nacionalizem, religija ali uspešna promocija – opaznejšo vlogo pri ustvarjanju mita o voditelju. Na primeru Franja Tuđmana sem ugotovila, da je odgovor pritrdilen. Mit o Franju Tuđmanu se v nekih drugih razmerah najverjetneje nikoli ne bi razvil, saj je Tuđman predstavljal predvsem odgovor na obstoječe stanje v Jugoslaviji ob koncu osemdesetih let. Zahteve po spremembi celotnega ustroja Jugoslavije, predvsem pa čedalje večji pritisk srbske hegemonije in nacionalizma, sta na Hrvaškem zahtevala odgovor. Dolgoletni »hrvaški molk« je bil prekinjen, Tuđman pa je bil tisti, ki si je ustvaril vlogo nosilca in izvršitelja hrvaške nacionalne zavesti. Izkoristil je nastalo situacijo, ko je bilo potrebno zrušiti stare ideale in postaviti nove, ki bi Hrvaško dokončno ločile od srbske »nadvlade«. Vendar pa se je prav zaradi radikalizacije hrvaškega nacionalizma Tuđman nepreklicno navezal na obdobje prehoda, krizne situacije in postal neke vrste replika, odgovor na srbski nacionalizem. Zato je moral tudi oblast, zgrajeno na nacionalističnem programu, vedno znova legitimirati v obliki odgovora na srbski nacionalizem. Vsakič, ko se je le-ta okrepil, je moral Tuđman posledično poseči po bolj drastični metodi in enakovredno okrepiti hrvaško nacionalno samozavest. Ob tem se nikakor ne morem znebiti občutka, da je v preteklem obdobju desetih let na Hrvaškem prišlo do namerne manipulacije in zlorabe sprva popolnoma zmerne nacionalistične zavesti in sicer z namenom legitimizacije in krepitve novo nastale politične elite, ki je svojo oblast krepila predvsem s poudarjanjem nezmožnosti nadaljnje skupne koeksistence v okviru Jugoslavije.

Pričela se je obsežna »akcija« vgradnje novih simbolov, izpostavljanja hrvaške tradicije in nasplošno celovitega odmika od »jugoslovanske ideje«. Tudi cerkev je v procesu osamosvojitve in iskanja nove identitete zasedla pomembno vlogo. Hrvaška nacionalna misel je bila že od začetka sedemdesetih let globoko prepletena s katoliško vero. V njej je videla »poroka« za prihodnost - povezavo s prostorom in simbolom Srednje Evrope. Sočasno pa se je Hrvaška zaradi povezave s katoliško vero želela »umakniti« od balkanskega območja, ki je pogosto vseboval nekoliko negativno konotacijo barbarstva, nedoumljive divjosti v osrčju »omikane« Evrope. Srbija, ki je bila že tradicionalno povezana s pravoslavno vero, hkrati pa tudi geografsko umeščena globje na balkanskem polotoku, si takšne povezave s »civilizirano«, moderno Evropo ni mogla privoščiti.

Dolgo in uspešno podpihovaná nestrpnost je na koncu vodila v »nenavadno« vojno, s številnimi kontroverznostmi in absurdi. Vojno, v kateri je bilo kot kaže vse dovoljeno. Čudno predvsem zaradi nenavadnega zasuka dogodkov, ko je med oboroženo vstajo hrvaških Srbov (ki so v skrajni točki vojne nadzorovali tretjino hrvaškega teritorija in vztrajno grozili ostalim delom) med leti 1991 in 1995, z lastnim agresorjem organizirala skupno agresijo na tretjo državo – BiH. Preden je bila končana vojna na tleh Hrvaške je Tuđman vojaško posegel v sosednjo republiko BiH. S to potezo je porušil verodostojnost začetne lastne politične ideje, ki se je razvila kot odgovor na srbski nacionalizem. Promocija in radikalizacija razlik med Hrvati in Srbi se je »razblinila«, saj je glavni govorec in nosilec teh razlik sklenil zavezništvo z obstoječim agresorjem. Kar pa je najpomembnejše; postal je odgovoren za umestitev Hrvaške v položaj objekta, namesto subjekta mednarodne politike.

LITERATURA

- Belaj, Vitomir (1999) Novi miti o starih Hrvatih. Časopis za kritiko znanosti 27 (194), 77-88
- Brajša, Pavao (1978) Splošna dinamika samoupravnega vedenja. Ljubljana: Delavska Enotnost.
- Cassirer, Ernst (1972) Mit o državi. Beograd: Neolit.
- Cassirer, Ernst (1972) Jezik i mit: prilog proučavanju problema imena bogova. Novi Sad: Tribina mladih
- Durkheim, Emil (1982) Elementarni oblici religijskog života: totemski život u Australiji. Beograd: Prosveta.
- Đurić, Mihailo (1987) Sociologija Maksa Vebera. Zagreb: Naprijed.
- Đurić, Mihailo (1989) Mit, nauka i ideologija. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički Zavod.
- Eliade, Mircea (1970) Mit i zbilja. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Flere, Sergej (1995) Sociologija. Maribor: Pravna fakulteta.
- Flere, Sergej, Kerševan, Marko (1995) Religije in (sodobne) družbe. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Jež, Boris (1994) Yu, nikoli več. Ljubljana: Založba Slon, Odmevi časa.
- Jović, Borisav (1996) Zadnji dnevi SFRJ (Odlomki iz dnevnika). Ljubljana: Slovenska Knjiga.
- Južnić, Stane (1981) Novejša zgodovina. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Dopisno delavska univerza, Univerzum.

- Kerševan, Marko (1975) Religija kot družbeni pojav. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kerševan, Marko (1987) Nacionalna identiteta in religija v Jugoslaviji. Teorija in praksa 24 (7), 810-820
- Kerševan, Marko (1989), Religija in slovenska kultura. Ljubljana: Partizanska knjiga
- Kolakowski, Leszek (1989) Prisutnost mita. Beograd: Rad.
- Krajina, Dijana (1998) Vprašanje civilnih religij na primeru dežel bivše Jugoslavije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Krušelj, Željko (1991) Franjo Tuđman. Zagreb: Globus.
- Macan, Trpimir (1971) Povijest hrvatskog naroda. Zagreb: Školska knjiga.
- Machiavelli, Niccolo (1990) Politika in morala. Ljubljana: Slovenska matica.
- Mamula, Branko (2000) Slučaj Jugoslavije. Podgorica: Biblioteka posebna izdana.
- Matvejević, Predrag (1998) Franjo Tuđman: osnutek za portret. Razgledi: časopis za umetnost, družbo in humanistiko 8 (24) 1, 15.
- Meier, Viktor (1996) Zakaj je razpadla Jugoslavija. Ljubljana: Znanstveno in publicistično Središče.
- Nastran Ule, Mirjana (2000) Temelji socialne psihologije. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Pečjak, Vid (1995) Politična psihologija. Ljubljana: Samozaložba.
- Pirjevec, Jože (1995) Jugoslavija 1918 – 1992 (Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije). Koper: Založba Lipa.
- Silber, Laura, Little Alan (1996) Smrt Jugoslavije. Co Libri (BBC)
- Slavujević, Zoran (1986) Savremeni politički mit. Beograd: Radnička štampa.
- Smrke, Marjan (1996) Religija in politika – spremembe v deželah prehoda. Ljubljana:

Znanstveno in publicistično središče.

- Smrke, Marjan (2000) Svetovne religije. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Sruk, Vlado (1995) Leksikon politike. Maribor: Založba obzorja Maribor.
- Špegelj, Martin (2001) Sjećanja vojnika. Zagreb: Znanje d.d.
- Tadić, Ljubomir (1987) autoritet i osporavanje. Zagreb: Naprijed.
- Tuđman Franjo (1990) Velike ideje i mali narodi: rasprave i ogledi. Zagreb. Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- Velikonja, Mitja (1996A) Masade duha. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Velikonja, Mitja (1996B) Dvojna vpetost. Teorija in praksa 33 (5), 808 – 816.
- Velikonja, Mitja (1996C) Religija in cerkev: dejavnika oblikovanja nacionalnih mitologij v postsocialnih družbah. Družbene razprave 12 (21) 57 – 67.
- Weber, Max (1976) Theory of social and Economic organisation. Glance: The Free Press.
- Žanić, Ivo (1993) Smrt crvenog fiće: članci i ogledi od 1989-1993. Zagreb: Studio grafičkih ideja
- Žanić, Ivo (1998) Prevarena povijest: Guslarska estrada, kult hajduka i rat u BiH 1990 – 1995. Zagreb: Durieux

INTERNETNI VIRI:

- Novosadski sporazum: Izza političkih kulisa, www.nin.co.yu/ (11.3. 2002)
- Življenjepis Franja Tuđmana: Životopis predsednika republike Hrvatske dr. Franja Tuđmana, <http://www.croatiaemb.org/tudjman/zivotopis> (6.7. 2002)
- Hrvaški grb: Hrvatska povijest- Hrvaški grb, www.hrvati.virtualare.net/hr/kultura (7.9. 2002)
- Uradna stran - hrvaški grb: Hrvatska stran, www.hr/hrvatska/general.hr (7.9. 2002)
- Preimenovanje trga: Croatia Myth & Realety, www.mirror.veus.hr/myth, (7.9. 2002)